

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Vztahy sourozenců s výrazným věkovým odstupem

Autor práce: Mgr. Květa Měšťanová

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kouřilová, Ph.D.

Studijní obor: Psychologie

České Budějovice 2016

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval(a) samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 20. června 2016

.....
Květa Měšťanová

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Janě Kouřilové, Ph.D., za odborné vedení práce, cenné rady, které mi byly poskytnuty během konzultací, vstřícný přístup během celého vedení práce a za věnovaný čas během dokončování práce. Mé díky patří i probandům, kteří mě nechali nahlédnout do vztahů se svými sourozenci, a jejich rodičům, jež byli ochotni vstoupit do výzkumného procesu a nechali mě nahlédnout do svých rodin.

Anotace práce

Bakalářská práce se zabývá problematikou sourozeneckých vztahů z pohledu jednotlivých členů rodiny. Cílem práce je proniknout do vztahů sourozenců s výrazným věkovým odstupem, jejich zákonitostí a typických jevů a zjistit, jak na vzájemné vztahy pohlíží rodiče a samotní sourozenci. Teoretická část je zaměřena na tematiku sourozeneckých konstelací, rodiny a sourozenectví. Výzkumná studie bude zpracována kvalitativně. Výzkum bude prováděn formou rozhovorů s probandy. Praktická část práce sleduje 2 probandy a vztahy s jejich sourozenci. Výzkum je zaměřen i na rodiče a jejich pohled na vztahy sourozenců. Užity jsou metody rozhovoru a kresebné techniky. Diskusní část je věnována užitým výzkumným metodám a rozebírají se zde další možnosti, kterými by bylo možno zkoumat sourozenecké vztahy.

Klíčová slova

věkový rozestup, sourozenectví, sourozenecké konstelace, postoje

Anotation of thesis

This bachelor thesis deals with sibling interactions and introduces viewpoints of each member of the family. The aim of this work is to provide insight on the interactions of the siblings with an distinct age distance and their typical issues. It will, furthermore, focus on the field of sibling constellations and how they are perceived by the parents and the siblings themselves. The theory deals with the themes sibling constellations, family and siblinghood. In the practical part, the casuistry of the families chosen is provided. The research is compiled as a qualitative study and is made of talks with family members. The research follows the siblings and viewpoints of parents, too. Interviews and family drawings are employed methods. The discussion deals with those used methods and consider other possibilities for this kind of research.

Key words

age distance, siblinghood, sibling constellations, attitudes

Obsah

Úvod	8
Teoretická část	9
1 Rodina	9
1.1 Definice rodiny.....	9
1.1.1 Rodina jako systém.....	9
1.2 Funkce rodiny.....	10
1.3 Typy rodin.....	11
1.4 Rodinná konstelace.....	12
2 Rodičovství	12
2.1 Rodičovská role matky.....	14
2.2 Rodičovská role otce.....	14
2.3 Mluva rodičů.....	15
3 Sourozenectví	15
3.1 Vliv rodinného prostředí.....	16
3.2 Věkový rozdíl mezi sourozenci.....	17
3.3 Prvorozený.....	18
3.4 Druhorozený.....	19
3.5 Nejmladší dítě.....	20
3.6 'Kvazijedináček'.....	20
4 Sourozenecké vztahy	21
4.1 Sourozenecké vztahové chování.....	22
4.1.1 Prosociální tendence.....	23
4.1.2 Antisociální tendence.....	23
4.1.2.1 Konflikt mezi sourozenci.....	23
4.1.2.2 Upoutání pozornosti.....	24
4.1.2.3 Boj o moc.....	25
4.1.2.4 Pomsta.....	25
4.1.2.5 Snaha vyhnout se neúspěchu.....	26
4.2 Sourozenci s větším věkovým odstupem.....	26
4.2.1 Sourozenci totožného (ženského) pohlaví.....	27
4.2.2 Sourozenci opačného pohlaví.....	27
Metodologická část	29
5.1 Cíl výzkumu.....	29
5.2 Výzkumné otázky.....	29

5.3 Typ výzkumu.....	29
5.4 Metody sběru dat.....	29
5.5 Metody zpracování a analýza dat.....	30
5.6 Metody výběru výzkumného souboru.....	30
Praktická část.....	31
6 Případové studie.....	31
6.1 Kazuistika rodiny A.....	31
6.2 Kazuistika rodiny B.....	34
7 Srovnání případových studií.....	38
8 Shrnutí výsledků případových studií.....	41
9 Interpretace kreseb rodiny a začarované rodiny.....	44
10 Diskuse.....	48
Závěr.....	51
Seznam literatury a pramenů.....	54
Seznam příloh.....	56

Úvod

Zkoumání sourozeneckých vztahů u dětí s výrazným věkovým rozdílem jsem zvolila kvůli své vlastní zkušenosti, poněvadž mám nevlastní sestru starší o 18 let. Sebereflexe mého vztahu k ní je obsažena v přílohové části práce. Chtěla bych se na tento vztahový fenomén blíže zaměřit, protože předpokládám, že naleznu zajímavé odlišnosti mezi sourozenci a proniknu alespoň minimálním možným způsobem do dané problematiky sourozeneckých vztahů.

Oblast sourozeneckých vztahů je v zájmu vědců již mnoho desítek let až dosud (viz seznam zdrojů) a proniknutí do její hloubky může být obohacující. Pořadí narození s sebou nese více či méně problematické vztahy mezi všemi sourozenci. O vazbě mezi dětmi rozhodne právě pořadí narození, jejich pohlaví nebo věk. Vztahy k sourozenci a pořadí narození totiž neméně ovlivňují i následný život dítěte, výběr přátel, zaměření, a také jeho schopnosti a dovednosti, proto je dobré se v jejich spletnosti orientovat.

V teoretické části výzkumu popisují rodinu, její definici, základní funkce, různé typy rodin. Zastavuji se i u rodinné konstelace a rodičovství. Uvádím pozice prvorozeného a druhorozeného dítěte, jejich výchovy a vzájemných vazeb. Důležitou část teoretické části tvoří nahlédnutí do sourozeneckých vztahů.

V praktické části se věnuji kazuistikám dvou rodin o dvou vlastních sourozencích, jejich dětství a dospívání, výchově i ostatním faktorům, které ovlivnily jejich vztahy. Podávám náhled do rodinné báze. Praktická část je vedena formou rozhovorů se sourozenci a jejich rodiči a rozebírány jsou i kresby sourozenců.

Na závěr práce uvádím, co zajímavého jsem v rodinách zjistila, zda jsem zodpověděla na výzkumné otázky a naplnily se výzkumné hypotézy. Ověřím tak teorie ze získaných a uvedených pramenů.

Výzkumný projekt by mohl přispět k dalšímu zkoumání v podobné tematice. Vhled do vztahů mezi sourozenci a vliv rodičovského přístupu k nim by mohl být nápomocný při terapeutické práci a v dětském nebo v rodinném poradenství.

Teoretická část

1 Rodina

Rodina odedávna existuje zejména z důvodu náležité péče o potomky, je tedy význačná pro udržení lidstva a je také základní jednotkou každé lidské společnosti. Utváří člověka nejen jako živočicha, zprostředkovává mu i vrůstání do kultury a společnosti. Rodina propojuje generace, vytváří mezi nimi kontinuitu a pouta solidarity. Je prvním a závazným modelem společnosti, s jakým se dítě setkává, proto významně předurčuje jeho osobní vývoj, jeho vztahy k jiným skupinám lidí, orientuje jej k určitým hodnotám, vystavuje jej určitým konfliktům, poskytuje mu určitý typ podpory. Takto rodina zabarvuje ty nejpodstatnější sociální dovednosti, které dítěti předává (Matoušek, 2003).

Prostor, který mají rodiče na vychovávání dětí, se však zužuje, neboť moderní stát přebírá úlohu zajišťovatele výchovy dětí. Přesto zůstává rodina unikátní a nenahraditelnou institucí, která je důležitá jak pro jedince v dětském věku, tak i pro dospělého člověka. Dobrá rodina dává každému, kdo do ní patří, pocit bezpečného zázemí.

1.1 Definice rodiny

Rodina je primárním kontextem lidské zkušenosti od narození až po smrt. Je na ni nahlíženo jako na systém existující ve společném prostoru, čase a sociálně-historickém kontextu; rodina je chápána jako jednotka v celé složitosti jejího fungování (Sobotková, 2007). Sociolog Anthony Giddens rodinu vymezuje jako „skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí“ (1999, s. 75). Charles Kramer (1980) vymezuje rodinu slovy: „Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni hereditou, legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty.“ Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd. (Sobotková, 2007).

1.1.1 Rodina jako systém

Rodinný systém, jenž má svůj vývoj a dynamiku, tvoří jednotliví členové rodiny, nýbrž členové ve vzájemných vztazích a součinnosti. Pakliže do systému vstupuje více členů, pravděpodobně dojde k vytvoření podsystémů (Matějček, 1994).

Každý rodinný systém se skládá z několika vzájemně ovlivňujících se a neustále

vyvíjejících se subsystémů, který tvoří manželský (partnerský) subsystém, subsystém rodič-dítě a sourozenecký subsystém. Důležitým bodem z hlediska fungování rodiny jsou hranice mezi subsystémy, které by měly být pevné, ale flexibilní, tedy jasně vymezené, ovšem v případě potřeby pozměnitelné (Sobotková, 2007). Nejdůležitějším vztahem v rodině je vztah manželský či partnerský, který je nadřazen všem ostatním vztahům, jelikož na kvalitě manželského či partnerského vztahu do velké míry závisí kvalita vztahu rodiče a dítěte a pocit bezpečí dítěte. Manželský či partnerský vztah zůstává tím nejdůležitějším poutem v rodině a jeho vliv na život dítěte je obrovský (Campbell, 1992). Pokud dítě necítí, že je rodiči milováno a přijímáno, těžko se ztotožní i s jejich hodnotami. Není-li mezi rodiči a dítětem silné a zdravé citové pouto, dítě reaguje na vedení svých rodičů hněvem, nevolí až nepřátelstvím. Jestliže se v nějakém subsystému vyskytne porucha, ovlivní fungování celé rodiny. Velký vliv na rodinu a její členy má i širší příbuzenstvo a sociální vazby (Matějček, 1994).

V sourozeneckém subsystému se dítě učí spolupráci, soutěžení, vzájemné podpoře, učí se vyjednávat a utvářet kompromisy. Interpersonální zkušenosti a dovednosti rozvíjené v sourozeneckém vztahu uplatní dítě i v dalších sociálních situacích s jinými dětmi a modifikovaně i v pozdějším životě.

Děti mají silnou potřebu patřit do rodiny, pociťovat jistotu a důležitost svého postavení v rodině. Rodina by jim měla dát najevo, že jsou pro ni důležité tím, že je zapojí do chodu domácnosti, ocení jejich snahu, zabývá se jejich nápady a návrhy a vede je k zodpovědnosti za jejich jednání (Čapek & Čapková, 2010).

1.2 Funkce rodiny

Rodina tvořící základ státu v posledním půlstoletí prošla dramatickými proměnami. Sociologie 19. a 1. poloviny 20. století chápala rodinu coby instituci představující sociální zařízení, jehož primárním účelem je vytvářet soukromý prostor, jenž chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání a vyrovnává změny ve svém okolí. Rodina pokroku nebránila, naopak svou stabilitou měla vývojovou dynamiku podporovat, protože bránila společenský systém před chaosem. Můžeme souhlasit s tvrzením, že rodina je dodnes skutečným stabilizujícím prvkem sociálního systému.

Tradiční pojetí rodiny vychází z křesťanského kulturního okruhu, který chápal manželství a s ním spjatou rodinu jako občanskou smlouvu. Historický vývoj a posun v lidském myšlení pozměnily rodinné hodnoty, které vedly k odlišnému nahlížení a zacházení s pojmem rodina. Nelze přehlížet varianty a odchylky rodinného modelu, neboť na legitimitě a na významu nabývají jiné typy domácností, od nejrůznějších typů nesezdaného soužití či manželství po soužití homosexuálů a adoptivní rodiny lesbiček. Hlavním smyslem rodiny však zůstává výchova a zabezpečení dětí

(Možný, 1999).

Rodina má funkci socializační, předává dítěti sociální dovednosti, bez kterých se při styku s ostatními lidmi a v dospělosti neobejde. Dítě se v rodině učí i mnoha dalším dovednostem, jež jsou nezávislé na jeho pohlaví. Učí se však také sexuální roli (Matoušek, 2003).

Rodina je kromě toho jednotkou se společným hospodářstvím, do něhož jsou v době dospívání zapojeny i děti. Dítě v rodině získává základní citovou výbavu, vytváří si předobrazy budoucích rolí a vztahů. Osvojuje si vzorky chování, které bude, až nastane čas, potřebovat. Získává v ní i první návyky (Novák, 2007).

1.3 Typy rodin

Typologie rodiny slouží k utřídění nepřehledné a proměnlivé oblasti, jakou rodina představuje. Za jednotlivými typy rodin spatřujeme vždy neopakovatelnost, unikátnost každého rodinného systému. Mezi jednotlivými vyhraněnými rodinami předpokládáme existenci řady nevyhraněných či přechodových a smíšených typů, tudíž většina rodin se k jednomu ze systémů nedá zařadit. Kantor a Lehr (1975) rozlišují tři základní typy rodinných systémů (In Sobotková, 2007).

Uzavřený rodinný systém je typický pevnými strukturami pro řád a změnu, které tvoří rigidní prostor, pravidelný čas a stálá energie.

V otevřeném rodinném systému řád a změna vyplývají z interakce vyvíjejících se rodinných struktur, které tvoří pohyblivý prostor, proměnlivý čas a pružná energie.

Nestabilní struktury spadají pod náhodný (nepravidelný) rodinný systém, jenž je typický rozptýleným prostorem, nepravidelným časem a fluktuující energií.

V současném světě nelze uvažovat pouze o kompletní rodině, tj. o manželech či partnerech a vlastních sourozencích, neboť chápání rodiny a jejího fungování prochází výraznými změnami. I rodiny netradiční mohou dosáhnout kvalitního přizpůsobení se a životní spokojenosti. Stále častější rodinný typ představují rodiny s jedním rodičem, jejichž převážnou většinu tvoří osamělé matky. Častý typ rodin tvoří mimo rodiny s osamělým rodičem také neúplné rodiny vzniklé rozvodem, rozchodem či úmrtím (Lacinová & Škrdlíková, 2008). Spousta rodin je různě doplněných, nevlastních, které jsou stále obvyklejší formou rodinného uspořádání – sourozenci mají tedy společného jen jednoho rodiče a je mezi nimi rozdíl v genetické výbavě. Nemůžeme pominout ani rodiny, v nichž má každý partner své děti, které se mohou vídat jen ve vymezených dnech. Můžeme mluvit o sourozeneckém vlivu? Partneři jsou většinou v novém vztahu spokojenější, ovšem vztahy rodič-dítě a vztahy dětí jsou problematictější. Termín 'nevlastní rodina' označuje rodinu vzniklou po druhém či dalším sňatku (soužití) aspoň jednoho z rodičů a může mít různé formy; Zdeněk Matějček propagoval název 'doplněné rodiny' (Sobotková, 2007). Ve společnosti se stále více

zviditelňuje i homosexuální menšina, která chce také budovat rodiny a vychovávat děti.

Pro spokojenost a psychické prospívání dítěte není natolik důležité, v jakém typu rodiny vyrůstá, významnější je to, zda jsou jeho rodiče spokojeni a mají s dítětem úzký, uspokojující vztah.

1.4 Rodinná konstelace

Konstelace je sociálně-psychologické uspořádání rodiny, pod které patří osobnostní charakteristiky a citová vzdálenost členů rodiny, pořadí narození a pohlaví sourozenců, věkové rozdíly, dominantní či submisivní pozice, počet členů rodiny a další faktory. Znalost pozice každého člena v rodinné konstelaci umožňuje lépe porozumět jeho osobnosti i některým zvláštnostem fungování rodiny. V rodinných, hlavně v sourozeneckých konstelacích se kombinuje pořadí narození dítěte a jeho pohlaví a na základě toho se vyvozují jeho osobnostní charakteristiky a predikují se možné směry vývoje. „Hlavní myšlenka je známá jako tzv. duplikační teorém: Člověk opakuje ve svých vztazích a zejména v manželství a rodičovském chování ty vzorce chování, které se mu zafixovaly v původní rodině“ (Sobotková, 2007, s. 39). Podobné úvahy je však třeba přijímat obezřetně, neboť svou roli v složitosti a mnohostrannosti vývoje jedinců v rodině hrají i jiné faktory než několik strukturálních charakteristik.

Základní parametry rodinného fungování tvoří struktura rodiny, intimita, osobní autonomie a hodnotová orientace včetně postojů. Za dva nejdůležitější komponenty jsou považovány dynamika a komunikace v rodině. Rodinné, resp. sourozenecké interakce jsou systémově založené, dynamické způsoby komunikace členů rodiny, ukazují, jak se k sobě členové rodiny navzájem vztahují. Interakce mezi členy rodiny je nejvýraznějším faktorem, který ovlivňuje dobré fungování rodiny, poněvadž právě každodenní, opakující se interakční vzorce utvářejí celkovou a jedinečnou atmosféru rodiny (Sobotková, 2007).

2 Rodičovství

Rodičovství zůstává od narození prvního dítěte organizačním principem životního cyklu rodiny. Rodičovství dávno není pouhým přirozeným údělem, dnes je v moderní společnosti plánovaným, regulovaným aktem. Zviditelňuje se tímto zakotvením rodičovství ve společnosti, neboť se změny ve vztahu k rodičovství promítají do sociálního makroprostoru i dovnitř rodiny (Možný, 1999).

Etologie uvádí, že „rodičovské chování je původnější než chování partnerské“ (Matoušek, 2003, s. 27). Plánování rodičovství je ve společnosti často zmiňováno. Rodičovství je i nadále genderově asymetrickou oblastí, přestože se obsah této nerovnoměrnosti za poslední léta změnil (Hašková & Pomahačová, 2006). Rodičovská role je význačným projevem generativity dospělého věku, vyžaduje kreativitu, plodnost v činnostech, pomoc druhým lidem. Tvořivou prací je v

rodičovství míněna investice do společnosti, aniž bychom očekávali protislužbu (Křivohlavý, 2004). Specifickým způsobem jde o naplnění intimity, poněvadž člověku umožňuje vznik hluboké citové vazby mezi rodičem a dítětem. Je zdrojem psychosociálního obohacení, též ale představuje velkou životní zátěž a celoživotní změnu. Rodičovství, chápáno jako role primárně biologicky podmíněná, je podstatnou součástí identity dospělého člověka obsahující psychickou a sociální hodnotu (Vágnerová, 2007). Prvotní výraz lidské potřeby překročit sebe sama nalézáme v přání mít děti a pečovat o ně (Matoušek, 2003).

Rodičovská role je jedinou nezpochybnitelně nadřazenou rolí, poněvadž rodič je dominantní autoritou, dítě je závislé na jeho péči a též je mu ve všem podřízené. Tato role není vratná, nelze přestat být rodičem, člověk jím zůstává navždycky. Prožívání rodičovství ovlivňuje neméně temperamentové ladění dítěte, které hraje v procesu výchovy významnou roli. Již od narození reaguje podle svých vrozených dispozic a poskytuje tím dospělým zpětnou vazbu (Lacinová & Škrndlíková, 2008). Dítě člověka poutá nezrušitelnou vazbou k partnerovi, druhému rodiči. Rodičovství představuje jeden ze zásadních zvrátů v lidském životě, vyžaduje změnu životního stylu a přináší mnoho povinností a omezení. Každodenní péče o malé dítě může být navíc značně vyčerpávající - rodičovství totiž přináší jevy, které nemusí být jen pozitivní. Rodiče musí změnu svého života zpracovat, vyrovnat se s ní a přizpůsobit se novým podmínkám. K zásadnější proměně dochází především po narození prvního dítěte. Řešení nových problémů rozvíjí různé dovednosti a podporuje rozvoj určitých osobnostních charakteristik a postojů (Vágnerová, 2007).

Většina rodičů může mít s výchovou svých dětí těžkosti. Rodina je vystavena různým stresovým situacím, narůstající počet potíží může mít za následek narušení citového zdraví jedinců. Když jsou rodiče vyčerpáni tělesně, citově i duchovně, stává se pro ně čím dál těžším úkolem vychovávat vlastní dítě. „Výchova dítěte je dnes mimořádně obtížná. Jedním z důvodů je, že z velké části je čas dítěte kontrolován a ovlivňován jiným prostředím než rodinou – například školou, církví, sousedy a kamarády. Proto má mnoho rodičů pocit, že jejich úsilí má na dítě jen nepatrný vliv“ (Campbell, 1992, s. 12). Studie přitom potvrzují, že dominantní roli hraje vliv domova a domácího prostředí. Domov předurčuje pocity štěstí, bezpečí a vyrovnanosti a rozhoduje o dětských vztazích s dospělými, sourozenci, kamarády a ostatními dětmi. Dobson (1995) uvádí, že být dobrým rodičem nebylo nikdy snadné, děti totiž přicházejí na svět bez návodu k použití a na to, jak s nimi jednat, musí rodiče z velké části přijít sami. Starostlivost rodičů vede k tomu, že se často vzdávají veškerých rekreačních a odpočinkových aktivit, které by je odváděly z domova. Vše soustřeďují na dítě. Není ani správné, když o svých kompetencích rodič často pochybuje.

2.1 Rodičovská role matky

K rodičovství dochází pod silným kulturním tlakem, orientovaným zejména na ženu. Žena má v současnosti právo rozhodnout o zplození a narození dítěte, přičemž jí moderní společnost přiznává právo rozhodovat o dítěti i po jeho narození (Hašková & Pomahačová, 2006). Větší samostatnost ovšem ženám přinesla také zvýšenou zátěž, neboť musí zvládnout profesní i domácí povinnosti. Nepochybuje o větší zatíženosti současných žen, jež jsou nuceny zároveň zvládnout rodinu i zaměstnání, což jsou faktory posilující pocity frustrace a stresu. Ženy, zvládající profesní roli, vytvářejí rodinné zázemí, v němž získají lepší sociální hodnocení, více privilegií a zvýší si vlastní sebeúctu.

Žena je lépe vybavena k řešení vnitřních záležitostí rodiny - matky jsou mnohem aktivnější, cítí větší kontrolu nad svým životem, neřeší malichernosti a uvědomují si více relativitu svých problémů (Vágnerová, 2007). Postavení matky si zachovává již po staletí značnou prestiž. Většina matek nepochybuje o svém výhradním postavení a prioritním rozhodovacím právu ve vztahu k dětem. Mateřská role zahrnuje více povinností a zodpovědnosti - v mateřském stylu převládají opatrovatelské interakce, má ovšem i větší privilegia a je nahlížena jako role nadřazená, tj. role mající vysoký sociální status (vyplývá z ní například i požadavek mít děti po rozchodu či rozvodu ve své péči) (Vágnerová, 2007).

Ženy spojují své mateřství zejména s emocemi, vztahu se svým dítětem přisuzují nejvyšší hodnotu, mateřství je pro většinu žen nejkrásnější věcí na světě, jelikož „mateřství je dar, ale někdy je na něm třeba zapracovat“ (Říčan, 2006, s. 262).

„Specifická role matky tkví v poskytnutí pocitu bezpečí a vyhýbání se destabilizaci již získaných dovedností při stálé stimulaci dítěte“ (Šulová, 2004, s. 144).

2.2 Rodičovská role otce

Matějček (1994) vidí v otci jedince, který přivádí dítě mezi lidi, do společnosti. Dítě u něj očekává větší aktivitu a zpravidla i větší zábavu, neboť u otce převažují interakce herní.

Role otce je variabilnější a nelze ji tak jednoznačně vymezit jako matčinu roli, neboť otec nemá jasně vymezené povinnosti. I samotný otcovský vztah k dítěti se vyvíjí postupně a pomaleji, není jednoznačně dán jako ve vztahu matka-dítě, poněvadž muž se otcem stává postupně navazováním vztahu s dítětem, nikoliv zplozením a porodem dítěte (Vágnerová, 2007).

Otcovská role doplňuje roli matky, je s ní ve vzájemné součinnosti. Otec dítěti slouží jako prostředek prozkoumávání světa, podporuje dítě v experimentování a v rychlejším a samostatnějším vývoji. Vágnerová (2007) hovoří o otci jako o mostu, který spojuje dítě se společností, otevírá mu cestu do okolního světa, čímž napomáhá separaci dítěte od matky. Dítě přijímá rozdíly mezi matkou a otcem, všímajíc si rozdílů v jejich jednání a odlišných projevech.

Matějček (1994) hlavní funkci otce spatřuje v ochraně rodiny, v starosti o její zabezpečení a zajištění obživy; ve srovnání s minulostí však už bojovnost otců není vždy na místě, nejedná se o nejdůležitější projev otcovského chování – jeho důležitost spočívá hlavně v komplementárnosti k chování a působení matky.

„Specifická role otce je pravděpodobně v povzbuzování dítěte k dosažení úspěchu vlastními silami, i za cenu přechodného selhání“ (Šulová, 2004, s. 144).

2.3 Mluva rodičů

Rodiče sehrávají důležitou roli v emočním a výchovném vývoji dítěte; jejich interakční styly jsou odlišné nejenom chováním, ale i mluvou. Společným rysem mateřské i otcovské mluvy je její zjednodušování a přizpůsobování řečovým dovednostem a věku dítěte. V počtu konverzačních obrátů jsou si rodiče většinou podobní. Existují přesto určité rozdíly mezi mluvou matky a otce, jež se vyskytují zejména v oblasti slovníku (Šulová, 2004).

Matky se svými dětmi tráví více času, proto s nimi častěji hovoří, ovšem celkové množství vyprodukované řeči se mezi rodiči nijak výrazně neliší. Matka používá v rozhovoru s dítětem více výroků, poskytuje dítěti více odpovědí. Je citlivější na jazykovou úroveň svého dítěte, které častěji než otec opravuje při úmyslné snaze naučit dítě mateřský jazyk.

Otec představuje pro dítě zřejmě náročnějšího konverzačního partnera co do udržení rozhovoru, než kterým je dítěti matka. Hovoří méně, vyměňuje si s dítětem kratší dialogy, méně odpovídá na dětské výroky a nepřijímá takovou zodpovědnost za udržení rozhovoru s dítětem. Při iniciaci nových informací používá také méně frekventovaná slova, která mohou znít dítěti zpočátku nepochopitelně. Otcova řeč je pro větší počet vzácných slov náročnější na porozumění. Muž má také sklon dávat dítěti testovací otázky, neboť chce vést didaktivnější styl interakce. Opravuje dítě v případě porušování tzv. konverzačních maxim (tj. během hovoru ignorování partnera, neodpovídání na otázku, nespolupracování), projevuje se tedy autoritativněji, ale také hravěji a dynamičtěji. Otcovská mluva s dítětem se liší i v závislosti na ne/přítomnosti matky (Šulová, 2004).

3 Sourozenectví

Sourozenectví představuje neměnnou součást života a pomáhá jeho příslušníkům v socializačním vývoji. Mezi sourozenci dochází k nejrůznějším projevům chování – mohou být nejen spojenci, nevyhýbají se jim totiž ani soupeření a boj o moc. Sourozenci jsou pro sebe navzájem nepostradatelným zdrojem zkušeností, mohou se učit jeden od druhého a naučí se lépe rozumět interakčním vzorcům, projevům a reakcím. (Vágnerová, 2005).

Podle Prekopové (2002) mají sourozenci výhodu v tréninku sociálních dovedností a

různých způsobů chování, nemusejí kvůli tomu nutně vyhledávat styky s jinými dětmi jak je tomu u jedináčků.

Adler (2009) se zmiňuje o tzv. de-identifikaci sourozenců, poněvadž sourozenecký vliv může vést k naprostému odlišení sourozenců. Tento jev spočívá v tendenci dítěte definovat se jako odlišný a získat vlastní identitu v rámci rodiny s podílem rodičovské lásky a pozornosti. Sourozenci se zapojují do různých činností a chování s cílem vytyčit sebeidentitu v rodině. Čím jsou si sourozenci podobnější, tím výraznější je jejich snaha de-identifikaci.

Věnujeme se několika faktorům, které sourozence ovlivňují, ať jde o vlivy rodinného a sociálního prostředí či o věkový rozdíl a z něj vyplývající vztahy mezi sourozenci. Popisujeme roli prvorozeného i druhorozeného dítěte a jejich vzájemné soužití - zabýváme se rolí prvorozeného a druhorozeného dítěte, jejich výchovou a také vlivem, který na ně mají rodiče a který mají na sebe navzájem, abychom v další části přešli k sourozeneckým vztahům.

3.1 Vliv rodinného prostředí

Na vyrůstající dítě má největší vliv vlastní rodina a případní sourozenci, dále blízké a později široké okolí, jeho prvotní rysy určuje přístup rodičů k němu. Vývoj dítěte v rodině o minimálně dvou dětech ovlivňuje i jeho sourozenec; současný přístup totiž počítá s interakcí mezi sourozenci a s jejich vlivem na sebe navzájem. Výzkumy dokonce poukazují na možnou roli sourozence coby učitele a představitele modelové role. Vazby mezi sourozenci jsou naprosto odlišné od vazby rodiče a dítěte (Minnett; Vandell & Santrock, 1983, s. 1064).

Rodiče vztahy obou svých potomků samozřejmě taktéž určují. Dá se předpokládat, že pokud dítě vyrůstá v rodině, jež si drží svá jasná pravidla a návyky, bude se pravděpodobně věnovat běžným činnostem typickým pro svůj věk a pohlaví. Tyto činnosti, které jsou mu dostupné a vidí je u svých rodičů, ovlivňují i jeho vývoj. Jestliže je rodina modernějšího ražení a uznává jiný systém hodnot, dopřeje svým potomkům vyrovnaný poměr činností, každé dítě se tudíž zapojí i do domácích prací typických spíše pro opačné pohlaví. Pokud rodičům záleží na co nejlepším vývoji jejich dítěte, snaží se dát svému potomkovi co nejlepší a nejširší základ do života. Dítě má možnost okusit si veškeré možnosti či alespoň jejich širší spektrum, jaké mu situace a prostředí nabízí. Každý se vyvíjí svým specifickým způsobem a rychlostí.

Je otázkou, proč jsou děti stejných rodičů vyrůstající v jedné rodině tak odlišné. Základními odlišnostmi jsou pořadí narození, věkový odstup mezi sourozenci, jejich pohlaví, rozdíly tělesné či případné onemocnění a postižení (Leman, 2008).

3.2 Věkový rozdíl mezi sourozenci

Nemalou, ačkoliv ne rozhodující roli ve vývoji celého života jedince hraje pořadí, v kterém přišel na svět. Teorie 'sourozenecké konstelace' pochází z díla Alfreda Adlera (1999), který se zabývá pořadím sourozenců a rodinnou dynamikou. Adler uvádí, že „při pořadí sourozenců v rodině je důležité, že první dítě se na chvíli ocitá v postavení jedináčka a později je této pozice zbaveno. Chvíli se tedy těší značné moci, kterou posléze ztrácí. Psychologie dalších dětí je dána a určena tím, že se nenarodily jako první“ (2009, s. 103).

Pořadí narození utváří jeden ze základních elementů v sociální konstrukci příbuzenských vztahů. Biologicky daný fakt věkové rozdílnosti sourozenců je ovšem kulturně podmíněný, navíc je pouze relativním ukazatelem vždy kombinovaným s jinými prvky. Pořadí narození je navíc veličinou člověkem uměle vytvořenou, neboť není udávána přírodou, nýbrž existuje pouze v lidském povědomí. Biologické a psychologické parametry lidské existence utvářejí dokonce i ty největší mezikulturní rozdíly (Jackson, 1978, s. 341–361). Je jisté, že nelze člověka jen tak snadno popsat podle osobní konstelace, neboť by to bylo hodnocení povrchní a usuzovat pouze podle něj by byla jistě chyba, může však mnohé pro začátek a rychlou orientaci napovědět – pak je na nás, zda se podíváme i pod povrch a jedince hlouběji zanalyzujeme.

Pořadí narození čistě jako takové nevymezuje povahu dětí, podstatný je i věkový rozdíl mezi sourozenci a doba jejich příchodu na svět. Pokud jsou mezi sourozenci věkové rozdíly pěti let a více, druhé dítě bychom neměli chápat jako druhorozeného s jeho typickými vlastnostmi, stává se spíše nově prvorozeným a klesá tendence vzájemně si konkurovat (Leman, 2008). Tato problematika je objasněna níže.

Žádné dítě se podle teoretiků nenarodí do stejné rodiny, poněvadž je ovlivněno důsledky pořadí narození a sourozenecké konstelace. Typické je, že prvorozené a druhorozené dítě, zvláště jedná-li se o děti totožného pohlaví, se vydají v životě odlišným směrem. Velmi úspěšné děti jsou pro sourozence samozřejmě výzvou, ale mohou být také zdrojem stresu. Pokud neuvažujeme o soutěživosti, dítě se obvykle neangažuje ve sférách, v nichž vyniká sourozenec, častěji se snaží vyniknout v oblastech, v kterých byl sourozenec neúspěšný (Novák, 2007).

Člověk je nositelem charakteristických povahových rysů a odlišných sklonů než má jeho sourozenec. Pořadí narození znamená, že se jedinec vyvíjel v určitém prostředí. Ovlivní cestu našich budoucích schopností a to, čím budeme, jaké si vytvoříme s druhými lidmi vztahy, a jak se s životem vypořádáme (Leman, 2008)?

3.3 Prvorozený

Prvorozené dítě stojí v centru zájmu, rodiče mu věnují nesmírnou pozornost, podněcují jeho schopnosti a radují se z každého jeho úspěchu. Vágnerová (2005) uvádí, že prvorozené dítě získává v rodině dominantní pozici, z hlediska rodičů je zralejším a pro mladšího sourozence může být vzorem či rivalem. Po příchodu mladšího sourozence se pozice prvorozeného změní, stává se pro druhorozeného jakýmsi vzorem a učitelem, často ale i rivalem, jehož chce druhé dítě předstihnout.

Prvorozený má obvykle rád systém a řád a je hnán touhou po dokonalosti. Je starostlivý, bere vše vážně, cokoliv dělá, musí udělat správně. Všechny úkoly provádí systematicky a svědomitě, má větší sklon ke kritice a analýze. Dalším typickým rysem je vážnost. Pro prvorozeného jedince je život jedna velká a vážná věc (Eckstein & Kaufman, 2012, s. 60–74). Většinou jde o jedince konzervativního. Naučí se dobře plánovat a udržovat systém. Je považován za inteligentnějšího a zdatnějšího ve verbální sféře (Shrader & Leventhal, 1968, s. 1165; Minnett; Vandell & Santrock, 1983, s. 1065). Mezi nejstaršími dětmi často převažují konzervativnější názory, poněvadž žijí v domnění, že ti, kteří jsou u moci, by měli u moci zůstat. Mocné lidi velmi obdivují. Samy o svou moc přišly pouhou 'nešťastnou náhodou' (Adler, 1999).

„Prvorozený má silnější motivaci dosáhnout úspěchu než jejich mladší sourozenci“ (Leman, 2008, s. 18). Je neustále hnán touhou vyplnit své cíle a dosáhnout úspěchu. Autoři dále hovoří i o jeho tendenci k perfekcionismu, houževnatosti, duševní sebekázni a schopnosti plně se soustředit. Většinou se dobře a bez problémů učí, je motivován, aby ve škole dostával pěkné známky, a jeho rodiče jsou s ním v tomto ohledu spokojeni. Životními vzory se mu stávají rodiče, z nichž si bere příklad a snaží se je potěšit a vyjít jim vstříc. Zastává roli tzv. 'malého dospělého'. Leman hovoří o rychlém dospívání prvorozeného, které je zapříčiněno očekáváním rodičů. Požadují po svém potomkovi chování vážné, nehledě na svědomitost a spolehlivost. „Hlavní zaměstnání prvorozeného je být dospělý“ (Leman, 2008, s. 56). Příkladné osoby, jež je hodno následovat, vidí ve svých rodičích nebo v lidech, kteří v jeho očích svými schopnostmi něčeho dosáhli (Leman, 2008). Většinou jej poznáme jako jedince konzervativního žijícího pod tlakem světa dospělých a neustále se srovnávajícího s ostatními. Za každou cenu chce vyniknout, být ve výkonech nejlepší.

Velmi záhy u prvorozeného dochází k psychomotorickému vývoji, což je způsobeno jeho cílevědomostí a snaživostí. Jakákoliv nově získaná dovednost je brána jako velká rodinná událost, dítě je v centru pozornosti, je povzbuzováno a podporováno, aby bylo úspěšné. Dítě je tímto povzbuzováno ke stále lepším a vyšším výkonům, neboť má schopnost podřídít se radám a pokynům dospělých (Leman, 2008). Rodiče ovšem na svého prvního potomka kladou také vyšší nároky, s jimiž souvisí i možné přispívání k rozvíjení stresu. Okolí od tohoto dítěte očekává často příliš mnoho, dokonce i úkony, které jsou nad jeho schopnosti. Vše musí být provedeno včas a co

možná bez chyb, jeho život je přesně nalinkovaný, jednotlivé dílčí fáze a úkony mají organizaci. Stává se „nosičem rodinných norem a vzorem, který udává krok“ (Leman, 2008, s. 55).

S příchodem druhého sourozence se s ním zachází většinou jako s velkým jedincem a přebírá roli staršího a schopnějšího dítěte (Čapek & Čapková, 2010). Prvorozený přijímá roli učitele, zatímco jeho mladší sourozenec se jeho lektorství podrobuje (Minnett; Vandell & Santrock, 1983, s. 1066).

Prvorozený v dospělosti volí nejčastěji zodpovědná zaměstnání, v nichž vyniknou jeho schopnosti. Má tendenci být dobrým studentem i zaměstnancem, jeho sebedůvěra jej žene do vysokých pozic (Eckstein & Kaufman, 2012, s. 60–74).

3.4 Druhorozený

Druhorozený potomek se mnohému učí od svého staršího sourozence, pozoruje jej a utváří si vlastní rámec chování. Nechce stát ve stínu staršího dítěte, snaží se jej dohnat ve všech směrech. Pokud na něj nestačí, volí únikové cesty. Prvorozený je zase nucen vypořádat se s 'vetřelcem'.

„Druhorozené dítě se snaží jít přesně opačným směrem než prvorozené“, do jisté míry je protikladem staršího sourozence (Leman, 2008, s. 20). Povšimne si pevně zakotvené pozice staršího sourozence, proto se rozhodne vydat naprosto opačnou cestou. Není zvyklé být středem pozornosti, poněvadž má před sebou sourozence, který udává tempo. Přesto se prvorozenému snaží vyrovnat, a proto s ním soupeří o pozici a pozornost rodičů. Autoritu nepokládá za posvátnou, ale je přesvědčeno, že by měla měnit své nositele. Cítí puzení hnát se vpřed (Adler, 1999).

Leman druhorozené dítě pojímá jako 'rozporuplné' (2008, s. 20). Přestože stojí v opozici vůči prvorozenému, je jím nejvíce ovlivňováno při hledání svého vzoru. Druhé dítě se vyvíjí i velkou měrou při pozorování staršího sourozence, nelze u něj ale předem s jistotou říci, jaký z něj bude člověk, to vše se odvíjí i od jeho vzoru, staršího sourozence. Všeobecně platí, že druhorozený je méně bázlivý a úzkostlivý ve srovnání s prvorozeným.

Druhé dítě je pod tlakem okolí, možností jeho životní cesty je několik. Mladší dítě pozoruje staršího sourozence a napodobuje jeho činy a chování. Podle chování staršího dítěte si utváří samo vlastní vzorec chování. Sleduje ho a snaží se chovat obdobně, porovnává své síly s ním. Ty děti, které jsou si věkově velmi blízké, spolu nejvíce soupeří a žárlí na sebe, napětí a soupeření roste obzvláště tehdy, jsou-li obě po sobě narozené děti totožného pohlaví (Leman, 2008, s. 35; Čapek & Čapková, 2010, s. 36). Když druhorozené dítě vycítí možnost soupeření se starším sourozencem, podnikne k tomu všechny kroky. Může být navíc rodiči omlouván i z toho důvodu, že on je tím mladším dítětem, a svého postavení dokáže využívat. Pokud však rozpozná, že na sourozence nestačí fyzicky ani rozumově, vydá se jiným směrem (Čapek & Čapková, 2010).

3.5 Nejmladší dítě

Nejmladším dítětem myslíme takové, které již nemá další mladší sourozence a je posledním potomkem svých rodičů. Dítě má pozoruhodnou, výhodnou pozici, neboť svou roztomilostí a drobností získává výhody oproti starším sourozencům a navíc jeho postavení nemůže ohrozit ani mladší dítě (Adler, 1999).

Toto dítě má určité charakteristiky odlišující jej od starších sourozenců – bývá většinou hravé, okouzlující, srdečné, neboť je zpravidla jako poslední potomek 'miláčkem' svých rodičů. Ve společnosti je nepřehlédnutelné a oblíbené, je zvyklé na větší počet lidí a dětí. Jelikož si uvědomuje nemožnost výhry nad staršími sourozenci a zbytečnost soupeření, vyniká nad nimi svým předváděním, jehož smyslem je získat stejné uznání, jakého se dostalo starším sourozencům, a vzbudit zájem okolí. Leman (2008) spatřuje nejmladšího jako baviče, který je rád středem pozornosti, a typickými vlastnostmi, jimiž vystupuje navenek, jsou společenskost, bezstarostnost a veselost, ovšem mimo ně také vzpurnost, netrpělivost, prudkost.

Nezřídkou dovede nejmladší dobře odhadnout svou pozici, a proto může využívat své roztomilosti a slabosti k manipulování s ostatními jedinci. Rodiče často chyby nejmladšího dítěte přehlížejí, větší množství prohřešků mu prominou; nejsou na něj sice tolik nároční a přísní, ovšem jejich vedení chybí i jistá důslednost. Dodržování pravidel platných pro starší sourozence po nejmladším dítěti rodiče tak striktně nevyžadují. Nedostatečně stanovená pravidla mohou vést k nezodpovědnosti a nespokojenosti nejmladšího dítěte (Čapek & Čapková, 2010).

Pokud jeho úspěchy hodnotí rodiče se samozřejmostí až lhostejností, může mít menší sebedůvěru. I nejmladší dítě vyžaduje dostatečné povzbuzování a podporu, aby mohlo zažít pocit úspěchu a nepřipadalo si méněcenné. Mělo by dokázat poradit si v důležitých situacích samo bez pomoci druhých, nést následky svého chování, řešit si problémy samo za sebe.

3.6 'Kvazijedináček'

Jestliže je mezi dvěma sourozenci věkový rozestup více než pět let, stává se druhorozené dítě 'kvazijedináčkem'. Jedná se o jakousi novou, posunutou rovinu narození, dá se říci, že vzniká 'druhá rodina', s dítětem je zacházeno jako s prvorozeným, tedy starším sourozencem. Zůstává často v pozici osamělého jedináčka, který může v mnohém převzít povahu a tendence prvorozeného dítěte. Povinnosti z něj ovšem může sejmout jeho starší sourozenec, do něhož vkládají rodiče velké naděje a přikládají mu mnoho povinností (Leman, 2008). Druhorozený, který má výjimečně nadaného staršího sourozence, by mohl mít ovšem v rodině problémy. Pokud nenahradí svůj 'handicap' něčím jiným, např. milou a přátelskou povahou, může stát ve stínu staršího dítěte.

4 Sourozenské vztahy

Sourozenské vztahy mohou být prvkem rodinné svépomoci, dotvářejí základní citovou výbavu – bratr či sestra nahrazuje sourozencům to, co jim nedali rodiče. Vliv sourozenců je nenápadný, obvykle snadno dosažitelný a lákavý svým vrstevnickým pochopením, a tudíž všestranně dobře přijatelný. Vztahy mezi sourozenci jsou jednodušší než vztahy mezi dospělými lidmi, neboť konflikty v nich probíhající jsou povrchnější. Sourozenectví je zvláštní, výlučný a zajímavý vztah. Nevolíme si jej, nezasloužíme se o něj, je nám dán. Patří k nejbližším vztahům, které na světě existují. Někdy si na tento vztah musíme počkat, vítáme jej a těšíme se na něj, jindy se cítíme jako sesazený princ nebo princezna. „Není sourozenectví při všem dobrém i jakýmsi druhem vězení“ (Novák, 2007, s. 9)? Děti se musí mnohdy na malém prostoru přizpůsobovat a mít poměrně intimní kontakt při mytí, oblékání, trávit čas s někým, koho si aktivně ne zvolili.

Je-li mezi sourozenci malý věkový rozdíl přibližně dvou let, jejich kontakty jsou skutečně velmi intenzivní a nemusí být vždy přátelské. Větší věková vzdálenost sice intenzitu kontaktů poněkud omezuje, sporů bývá méně, než je-li věkový rozdíl minimální. Ani tento předpoklad však nemusí platit docela – stačí, když rodiče učiní staršího zodpovědným za mladšího sourozence, což může být pro starší dítě úkol nad jeho síly (Novák, 2007).

Mnoho rodičů touží alespoň po dvou dětech. Kombinace chlapce a holčičky nebývá problematická, protože každé z dětí má trochu jinou roli, jiné zájmy, hračky i kamarády, a tak nedochází k tolika střetům, jako tomu bývá u sourozenců stejného pohlaví. Nevýhodou však může být, že tyto děti vyrůstají jako dva jedináčci, každý ve svém vlastním světě. Pokud je chlapec starší, dělá mu dobře být silnějším ochranitelem mladší sestry, díky čemuž se může stát vnímavějším a citlivějším k dívkám. Mladší sestře se líbí mít ochránce, který si ví se vším rady (Čapek & Čapková, 2010, s. 40).

Adler uvádí, že v případě staršího chlapce a mladší dívky obvykle nastává mezi sourozenci tvrdý souboj. Adler nahlíží na postavení dívky genderově, jelikož dívku žene vpřed nejen skutečnost, že je mladší, ale je navíc ženského pohlaví. Víc se snaží, vyvíjí větší úsilí a jsou na ní patrnější vlastnosti druhého dítěte, je energická a nezávislá a chlapec si může povšimnout zdání, že jej sestra předhání (1999, s. 106). Je-li starší dívka, přebírá roli druhé maminky a ráda a ochotně se stará o malého bratra. Mít dvě maminky může být pro chlapce náročné zejména v pubertě, když se potřebuje postavit na vlastní nohy, a proto se pravděpodobně bude bouřit a prosazovat se.

Náročnější je zvládnutí výchovy dvou dětí stejného pohlaví. Nejvíce se zde setkáváme se soupeřením a porovnáváním. Starší sourozenec je velmi důležitý pro druhorozené dítě, které jej pozoruje a snaží se ho napodobit. Zkouší porovnávat své síly a rozhoduje se, jestli bude s prvorozeným soupeřit, nebo půjde raději vlastním směrem. Pokud si rodič všimne, že spolu sourozenci často soupeří a mohlo by dojít k výměně rolí, tj. mladší sourozenec se chová jako starší

a naopak starší se vzdává a chová se jako mladší, měl by zasáhnout.

Prvně narozené děti mají tendenci poučovat, vést nebo chválit mladší sourozence, kdežto mladší děti se otevírají více zábavě, radostnějšímu nebo naopak sebekritickému postoji. Starší sourozenci bývají agresivnější, pokud jsou s mladším dítětem v těsné vzdálenosti, a naopak přátelštější s projevem náklonnosti při větší vzdálenosti. Dívky mívají tendenci poučovat a chválit, přičemž chlapci projevují neutrální chování a věnují se svým činnostem. Podvádění, agrese a dominantní projevy chování jsou charakterističtější u dětí stejného pohlaví nežli u opačného (Minnett; Vandell & Santrock, 1983, s. 1064).

Zavedení privilegií a povinností slouží k dětskému rozpoznání věkového rozdílu mezi sourozenci. Starší dítě má více privilegií, ale také více povinností. Udělování privilegií bychom měli po dosažení stejného věku dodržet i u mladšího dítěte.

Je otázkou, zda se sourozenci mohou vychovávat navzájem – odpověď je nejednoznačná, poněvadž je těžké mluvit o vychovatelích ve styku mezi sourozenci, v kterém není žádné záměrné působení. Přesto je však jisté, že se děti v rodině ve svém vývoji podstatně ovlivňují. Někdy může sourozenec vychovávat, i když tak nepůsobí aktivně, avšak stačí již důležitost nenápadného ovlivnění při sdílení každodenního života (Novák, 2007).

4.1 Sourozenecké vztahové chování

Lidské chování je silně ovlivněno snahou uspokojit své potřeby. Je naučené a sleduje dosažení vytčeného cíle. Pokud člověk nedosáhne svým chováním požadovaných účinků, změní jej, aby byly jeho potřeby uspokojeny. Chování má tři základní složky – co děláme, co si myslíme, co cítíme (Čapek & Čapková, 2010).

Ve vztahu sourozenců se neprojevuje pouze přirozený boj o moc, ale také řada konstruktivních a prosociálních tendencí. Sourozenecký vztah je jako jedinečná škola soužití příležitostí pro jejich vývoj, vzdělávání, kultivaci (Matějček, 1992).

Do prosociálních tendencí sourozeneckých vztahů řadí Matějček (1992) sourozeneckou náklonnost, lásku, solidaritu, spolupráci, obětavost a také respekt k zájmům a svobodě druhého. Tendence antisociální jsou v rodinném prostředí vyvažovány a zušlechťovány do sociálně únosných mezí chování, aby došlo k naplnění pozitivních stránek sourozeneckého vztahu.

Rodiče často řeší otázku, proč děti zlobí, k čemuž spějí čtyři základní pohnutky dětského chování. Patří k nim snaha upoutat pozornost, boj o moc, pomsta a snaha vyhnout se neúspěchu. Děti se tímto snaží uspokojit svou potřebu sounáležitosti, neboť chtějí mít v rodině své pevné místo, být její součástí, a proto vyžadují uznání od zbylých členů rodiny. Tyto způsoby chování používají, když pocítují pochybnosti rodičů o svých schopnostech, nedostatek sepětí s rodiči či nemožnost podílet se na činnostech v rodině. V pozadí těchto chování jsou krátkodobé cíle, jimiž chce dítě

vyvolat předvídatelnou rodičovskou reakci a uspokojit si své potřeby (Čapek & Čapková, 2010).

4.1.1 Prosociální tendence

K prosociálním tendencím, které udržují a posilují kvalitu sourozeneckého vztahu, patří sourozenecká náklonnost, láska, solidarita, spolupráce, obětavost a také respekt k zájmům a svobodě druhého.

Prosociální tendence souvisejí s orientací celé rodiny – snahou dobře fungující rodiny by mělo být posilovat prosociální postoje každého sourozence zvláště a současně prosociální orientaci celé rodiny. Matějček (1992) uvádí, že posilování těchto tendencí se děje prostřednictvím společně stráveného času, společných aktivit, výtvaru všech, kteří podniknou něco dobrého pro někoho ze širšího rodinného okruhu nebo i mimo rodinu. Společné zaměření mimo nejužší okruh rodiny totiž oslabuje napětí uvnitř rodiny, a tudíž také napětí uvnitř sourozeneckých vztahů.

Vzbuzená agresivita má být svedena do sociálně únosných a perspektivních kolejí. Významnými momenty, které předznamenávají další kroky k prosociálnímu chování, je navození situací, v nichž se dítě orientuje podle svých rodičů (tj. s otcem udělá něco dobrého pro matku a opačně a poté se tato činnost orientuje na sourozence). Všechno míří k tomu, aby nakonec obě děti spolupracovaly na něčem, z čeho vzejde radost pro všechny, potěšení v obecném rozměru (Matějček, 1992).

4.1.2 Antisociální tendence

4.1.2.1 Konflikt mezi sourozenci

Spory mezi sourozenci mohou vzniknout z mnoha důvodů, ať už se jedná o hněv způsobený z chování druhého sourozence nebo o hněv, který si jedno z dětí přinese odjinud. Důvod sporu však většinou souvisí s potřebami (např. s potřebou přijetí či obdivu), proto jsou sourozenecké konflikty spojeny se čtyřmi vyjmenovanými cíli chování. Nejčastější je zřejmě boj o moc, spočívající v soupeření o pozici v rodině; boj o moc se může týkat i boje o prostor, hračky a předměty, s nimiž si může vítěz hrát. Staršímu dítěti by mělo být zajištěno určité soukromí, poněvadž narušení nehotového „já“, k němuž patří vědomí vlastnictví, přirozeně vyvolává obranné mechanismy, a tedy i agresi (Matějček, 1992). Dalším důvodem konfliktu je snaha upoutat pozornost rodičů nebo druhého sourozence, k čemuž často dochází při větším věkovém rozdílu obou sourozenců, zejména když si starší sourozenec hraje náročnější hry, do nichž by se mladší dítě rádo zapojilo, a staršímu dítěti začne hru kazit, bořit, ničit.

Důvod použití pomsty vychází zvláště ze žárlivosti nebo z pocitu nespravedlnosti a objevuje se spíše u mladších sourozenců ve vztahu k starším (Čapek & Čapková, 2010). Děti by se měly naučit vyjednávat a řešit konflikty, do nichž by měli rodiče zasahovat co nejméně, protože

cílem je děti vést, aby se spory naučily řešit samy.

Základem řešení sporů mezi sourozenci je nevsímat si žalování. Děti při žalování sledují různé cíle, zejména boj o moc, mstu nebo upoutání pozornosti. Žalující se chce jevit v očích rodiče v lepším světle než žalovaný. Na žalování by měli rodiče reagovat pouze tehdy, když upozorňuje na něco nebezpečného.

4.1.2.2 Upoutání pozornosti

Upoutání pozornosti souvisí s potřebou všímavosti a neopomíjením okolím. Dítě se může domnívat, že patří do rodiny pouze tehdy, je-li středem pozornosti nebo je-li ostatními obsluhováno. Daného cíle může dítě dosahovat pozitivním (tzn., příkladně spolupracuje a pomáhá) i negativním (tzn., neposlouchá, činí se úmyslně neschopným, lenivým) chováním. Pozitivního chování, díky kterému získá pozornost a pochvalu, využívají nejčastěji prvorození, neboť chtějí být ve všech ohledech první, a proto se chtějí rodičům zavděčit. Jejich cílem je zastínit ostatní sourozence a překonat je.

U prvorozených dětí můžeme nalézt také projevy negativního chování, zvláště po narození dalšího sourozence. Pro prvorozené dítě je nezvykle těžké vyrovnat se s příchodem sourozence. Bylo zvyklé na úzký vztah s rodiči, na jejich péči a něžnosti. Najednou končí doba, kdy se rodiče věnovali pouze jemu, a nyní se musí o pozornost dělit. Pro tento jev se vžil termín 'sesazení z trůnu'. Žárlivost a pochybnosti se projeví většinou až po porodu. Většinou tyto děti začínají žárlit, protože mají pocit, že se rodiče miminku věnují víc než jim. Někdy si mohou myslet, že pro rodiče nejsou dost dobré nebo že už nejsou milovány. K získání pozornosti předstírají ztrátu dovedností u schopností, které již dávno ovládali. Chtějí být opečovávaní stejnou měrou, jako se děje malému miminku. Dítě se po narození sourozence bojí o své místo, není si jisto láskou rodičů, proto by se mu měli věnovat a dokazovat mu svou lásku. Dítě by mělo být i povzbuzováno a nenásilně zapojeno do pomoci rodičům. „Starší dítě se tak stává účastníkem a spolupracovníkem rodičů – povznáší se do společenství dospělých“ (Matějček, 1992, s. 80), aby pocítilo hodnotu dospělosti pozitivně a od svého chování ustoupilo. Je nutné dítě na velkou změnu v podobě narození sourozence předem připravit. Dítě by mělo zažít, že se na miminko těšíme, ale že se tím nezmenší vzájemná láska mezi ním a rodiči (Čapek & Čapková, 2010).

Druhozené dítě není příliš zvyklé na pozornost, a proto ji nevyžaduje od rodičů tolik jako prvorozený. V upoutání pozornosti převažují snahy nejmladších dětí, které se patrně nejvíce předvádějí, aby vzbudily zájem okolí a získaly nad sourozenci navrch (Leman, 2008).

4.1.2.3 Boj o moc

Boj o moc souvisí s potřebou ovládat, být schopný, zvítězit nad druhým, něčeho dosáhnout nebo získat kontrolu nad situací. Dítě může využít své síly a energie a tyranizovat druhé, aby je ovládalo. Může se jednat i o preventivní chování, aby se vyvarovalo ponížení a poranění. K ovládání druhých dovede využít i své slabosti, nedostatku schopností, nemoci či postižení. Boj o moc má formy aktivní (tj. vztekání, kopání kolem sebe, válení se po zemi, dohadováním aj.) a pasivní (tj. tvrdohlavost, vzdorovitost). Dítě vycítí, že je okolí toto chování nepříjemné a při jeho užívání manipuluje s ostatními a dosahuje svého. Chce tímto chováním nad rodičem či sourozencem zvítězit nebo jej používá jako prevenci, vyhnout se trestu.

Nejčastěji se k boji o moc uchylují jedináčci, ovšem nevyhýbá se ani vztahům mezi dvěma sourozenci, kteří takto bojují o své místo v rodinném systému (Čapek & Čapková, 2010). Starší sourozenec se někdy snaží vyrovnat se ztrátou pozice chováním, kterým ukazuje mladšímu určitou závislost na své osobě. Cílem je ukázat, že starší dítě má moc a mladší je to malé, ovlivňované. Mladší dítě je poučováno, co má dělat.

Určitá míra žárlivosti a rivality mezi sourozenci je zcela v pořádku, je přirozená a také nutná, protože může pozitivně ovlivňovat vývoj jedince, který se tímto naučí postavit se životním překážkám. „Jde o dva lidské jedince, hereditárně si blízké, ne však totožné, vybavené jinými vlastnostmi, avšak žijící v témž sociálním prostředí“, přičemž si každý z nich hledí dosáhnout svého vlastního uspokojení (Matějček, 1992, s. 79).

Matějček (1992) se domnívá, že žárlivost a rivalita mohou dokonce pozitivně stimulovat sociální a kognitivní vývoj dítěte, přispívat k diferenciaci jeho osobnosti a k utváření sebeidentity, je-li dodržena jejich určitá míra únosnosti.

4.1.2.4 Pomsta

S nenaplněným přáním být potřebný a být respektován druhými souvisí pomsta. Dítě tento cíl využije, pakliže se nedokáže prosadit mezi druhými prostřednictvím moci a cítí se pokořeno. Připadá si nepřijímáno ostatními a svou potřebu mít vztah a někam patřit si uspokojuje tím, že druhým dává pocítit příkoří, které mu bylo způsobeno. Ponižováním druhých chce získat nadřazenost a najít si své místo. Pomsta se vyskytuje ve formě aktivní (tj. pomluvy, nadávky, urážky, agresivní chování) i pasivní (tj. vzdor, zlomyslnost, uzavřenost aj.).

Mladší sourozenci z pocitu bezmoci a nedostatku schopností mohou využít mstu, jíž se chtějí při boji o moc vyrovnat starším sourozencům. Msta se projevuje žalováním, nadáváním, posměšky. Mladší dítě hledá nějakou slabou stránku staršího sourozence, kterou mu předhazuje. Většinou se při tomto chování uchyluje do bezpečí nebo k nějakému silnějšímu ochránci, protože ví, že starší sourozenec si je nedovolí fyzicky napadnout (Čapek & Čapková, 2010).

4.1.2.5 Snaha vyhnout se neúspěchu

S potřebou být ceněn a cítit se schopný souvisí snaha vyhnout se neúspěchu. Míra potřeby sounáležitosti, patřit do rodiny, je zde naplňována nejméně. Dítě nemohlo pocítit vlastní prospěšnost, prožívá beznaděj, stahuje se do ústraní a má pocit méněcennosti. Pocit méněcennosti může vyvolat také přílišné ochraňování ze strany rodičů, či zatracování dítěte. Dítě nabyde přesvědčení, že samo nic nedokáže a druzí se o ně musí starat. Snaha vyhnout se neúspěchu se projevuje aktivními (tj. systematické vyhýbání se činností, vyloučení se, nadměrné strachování se) a pasivními (tj. netečnost, lhostejnost, pláč) formami.

Nejmladší dítě bývá často ovlivněno tím, že všichni dělají věci za ně a ve všem mu pomáhají. Dítě potřebuje zažít úspěch, že něco dokáže zcela samo bez pomoci a podpory (Čapek & Čapková, 2010).

4.2 Sourozenci s větším věkovým odstupem

V případě věkového odstupu mezi sourozenci většího než 6 let „je starší vůči mladšímu v pozici dospělého, a ne partnerského dítěte“, jak tomu bývá při malém odstupu dětí (Matějček, 1992, s. 83). Sourozenci s výrazným věkovým odstupem nemusí vždy utvořit vzájemně konkurující si ani kooperující dvojici. Starší sourozenec stojí v pozici dospělého a může mít v rodině i určité rozhodující slovo v životě mladšího dítěte.

V poradenské praxi si Matějček (1992) povšiml, že rodiče často utvářejí určitý model vývoje a chování podle prvního dítěte, kterým druhorozené dítě poměřují. Není ani výjimkou, že rodiče vloží svá očekávání do mladšího dítěte, jež plní jejich očekávání, a starší dítě se cítí upozaděné, „stává se všedním, nezajímavým, hloupým“ (1992, s. 78). Nezpochybnitelně se tímto vyhrocuje žárlivost staršího dítěte na mladší, obvykle je ale situace zcela opačná, poněvadž častěji je úkolem mladšího sourozence dohnat či předejhnat staršího.

Svou koncepcí sourozeneckých vztahů je znám i Walter Toman (1961), jenž se věnoval věkovému odstupu mezi dětmi, který má významný vliv na konflikty mezi nimi. Při menším věkovém odstupu vidí starší sourozenec v mladším dítěti konkurenta při dělení rodičovské péče a mladší sourozenec se necítí schopen dosáhnout dovedností staršího dítěte. Toman uvádí, že tato konkurence je zvláště závažná při různosti pohlaví dětí, neboť u sourozenců totožného pohlaví jde o jev přirozený. Konkurují-li si totiž bratr a sestra, může podle Tomana dojít k disharmonickému vývoji, poněvadž se obě děti identifikovaly s rodičem stejného pohlaví.

Při větším odstupu jde v konkurenci spíše o získání či ztracení kontroly nad rodiči, protože je-li věkový odstup šest a více let, ke konkurenci již tak často nedochází. Oba sourozenci se stávají tzv. kvazijedináčky (viz 3.6). Charakter sourozeneckých vztahů v podobě různých koalic utvářejí ve větší míře spíše starší sourozenci než mladší, kteří vcházejí do již vytvořené situace. Starší

sourozenec se může stát pro mladšího zdrojem zájemů, jistoty, zkušeností a hlavně zdrojem nových informací. Přebírá za nového rodinného člena zodpovědnost a může si přijít užitečným smysluplnou náplní svého času.

Uvědomujeme si, že pohlaví i věkový odstup sourozenců se liší a proměňuje napříč rodinami, přesto se výběrově věnujeme sourozeneckým dvojicím s výrazným odstupem, které tvoří dvě sestry (sourozenci totožného pohlaví) a starší sestra a mladší bratr (sourozenci s opačným pohlavím). Popsání předpokládaných vztahů mezi těmito sourozeneckými dvojicemi volíme pro zvolený typ probandů.

4.2.1 Sourozenci totožného (ženského) pohlaví

Starší sestra prožívá jako všichni starší sourozenci šok z nástupu nové konkurence. Záleží na věkovém odstupem, jak se s touto situací vyrovná. Může cítit strach o vztah k otci, jelikož kromě matky přichází ještě třetí rival ženského pohlaví v boji o jeho lásku. Musí se naučit překonat svou žárlivost a často je nucena převzít zodpovědnost za mladší sestru – přebírá matčinu roli, tudíž vůči mladší sestře vystupuje v rodičovské pozici. Zpočátku může být idolem mladší sestry, jež k starší a zkušenější dívce vzhlíží, čehož může starší sestra využívat k ovládnutí mladší. Starší sestra může mladší i poroučet, protože se identifikuje s otcem, a tudíž s mladší sestrou zachází podle otcovského vzoru – podle toho, jak se otec chová k matce a k ní samotné.

Mladší sestra vyrůstá v atmosféře větší rodinné svobody než starší sestra, je však na ní závislá. Zpočátku si starší sestru adoruje, akceptuje její autoritu, ale záhy se může začít bouřit a oponovat jejím nařízením. Nezřídka bývá mladší dívka miláčkem otce, který jí více toleruje, což napomáhá k tomu, že bývá impulzivnější, ambicióznější, soutěživější a tvrdohlavější než její předchůdkyně. Může se u ní projevovat snaha zalíbit se.

Toman (1961) uvádí, že obě sestry jsou lépe připraveny na vztahy a kontakty s vrstevníky stejného pohlaví než s vrstevníky pohlaví opačného; mladší sestra má však nad starší výhodu, neboť má díky vztahu k otci i zkušenosti s jednáním s muži.

4.2.2 Sourozenci opačného pohlaví

Starší sestra se o svého bratra musí starat, hlídá jej a má za něj zodpovědnost jako většina starších sourozenců. Ochranou a péčí o bratrovu osobu si udržuje důležitou pozici v rodině, protože podle Tomana (1961) tuší, že bratr je jako jediný mužský potomek v rodině hodnocen výše než ona. Pokud je mezi nimi malý věkový rozdíl, cítí se sestra bratrem ohroženější více než u většího odstupem. Zůstává jí mateřská péče a zodpovědnost. Dokáže lépe zacházet s chlapci, rozumí si s nimi, případně se s nimi dokáže identifikovat a podporuje je. Mimo rodinu vyhledává chlapce, o které může pečovat.

Mladší bratr se díky sesterské péči může bezstarostně věnovat svým přáním a zájmům. Naučí se rozumět sestře i ostatním dívkám, aby mohl snadněji sledovat vlastní cíle. Samozřejmě se stává péče dvou 'matek' – matky vlastní a sestry, proti které se ovšem může chlapec v období dospívání bouřit a rebelovat. Pokud je péče nadbytečná, očekává neustálou pomoc od ostatních a dělá, co se mu zlíbí. Vyhledává dívky, u kterých vyvolá mateřské chování.

Toman (1961) upozorňuje u sourozenců opačného pohlaví na vztah rodičů. Je-li dominantním článkem rodiny matka, mohou se oba sourozenci identifikovat s rodičem vlastního pohlaví. Potíže však mohou nastat, má-li se mladší bratr identifikovat s dominantním otcem, či starší sestra se submisivní matkou.

Metodologická část

5.1 Cíl výzkumu

Cílem práce je popsat vztahy sourozenců s výrazným věkovým odstupem, jak na vzájemné vztahy pohlíží rodiče a samotní sourozenci. Cílem výzkumu je popsat jevy, které budou nalezeny v uvedeném vzorku, a vyvodit z nich hypotézy.

5.2 Výzkumné otázky

Jedním z hlavních výzkumných problémů, jemuž se práce věnuje, je výzkumná otázka 1: *Jak vnímají vztah svých dětí rodiče a jak na něj nazírají děti samotné?*

Výzkumná otázka 2: *Jak se sourozenci hodnotí mezi sebou navzájem a jak nahlíží na druhého sourozence?*

Výzkumná otázka 3: *Jakým způsobem sourozenci naplňovali / naplňují společně strávený čas?*

Výzkumná otázka 4: *Jak děti vnímaly rodičovské výchovné přístupy a jejich případnou odlišnost mezi sourozenci?*

5.3 Typ výzkumu

K zpracování praktické části bakalářské práce je zvolen kvalitativní výzkum. Vybraným designem se stává dvojnásobná případová studie, neboť zachycuje složitost případů a popisuje vztahy v jejich celistvosti (Hendl, 2005). Smyslem případové studie je dle Švaříčka (2007) podrobný výzkum a porozumění vybraným případům.

5.4 Metody sběru dat

Pro výzkum je použita kvalitativní metoda hloubkových nestrukturovaných rozhovorů, které Švaříček (2007) definuje jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu jedním badatelem za pomoci několika otevřených otázek. Pro výzkum je vybrána i možnost polostrukturovaných rozhovorů, tj. rozhovorů podle návodu, o nichž Hendl (2005) soudí, že představují jistý návod, seznam otázek a témat, která je nutná během rozhovoru probrat.

Z dalších podstatných metod, které sledují větší zapojení probandů a hlubší vyjádření jejich názorů, je využita projektivní technika kresebná, kresba rodiny, příp. kresba začarované rodiny, o níž blíže Matějček (1981). Kresba je zadána dětem a je provedena předem připravenými pomůckami. Probandům je ponechána možnost zvolit si techniku kresby. Využití této metody je za účelem proniknutí do hlubších či skrytých sourozeneckých a rodinných vztahů a potvrzení či

vyvrácení rozhovorů.

5.5 Metody zpracování a analýza dat

Rozhovory jsou zaznamenány na diktafon a posléze jsou autenticky přetranskribovány (Miovský, 2006), tedy převedeny do textové podoby (jsou ponechány v originální podobě). Rozhovory jsou provedeny s dětmi i s rodiči (rodičem) v jejich přirozeném prostředí, a to s každým jedincem soukromě, aby se mohl volně a beze studu vyjádřit. Výsledky z rozhovorů jsou porovnány s kresbami. Předpokladem je, že z následného srovnání bude patrný jedincův subjektivní náhled na rodinnou situaci a sourozenecké vztahy, jak vztahy vnímá uvnitř a jak je prezentuje navenek.

Kresby jsou uloženy ve výzkumném deníku, jsou rozebrány, poněvadž doplňují vztahy, které v rodině skutečně existují. Zaznamenány jsou i neverbální projevy probandů, které se vyskytnou během povídání nebo kreslení.

Pro analýzu dat je zvolen holistický přístup, který podle Hendla (2005) jednotlivá data netříští na části, nýbrž vyvozuje závěry posouzením dat jako celku. Jednotlivé kazuistiky jsou nejprve popsány samostatně a posléze mezi nimi probíhá komparace.

5.6 Metody výběru výzkumného souboru

Při výběru vzorku je užitá metoda záměrného (účelového) výběru. Miovský (2006) tuto metodu spatřuje jako nejčastější v kvalitativním výzkumu. Záměrnému (účelovému) výběru jde o výběr, v němž se hledají probandi podle určitých kritérií, kteří jsou ochotni zapojit se do výzkumu.

Zvoleny jsou dvě rodiny (jedna úplná, druhá neúplná) se dvěma dětmi, resp. dospívajícími či dospělými sourozenci, u nichž je minimálně desetiletý věkový rozstup. Tito probandi jsou zvoleni z důvodu výraznějšího věkového rozdílu a také pro komunikativnost a vzhled do rodinné a vztahové situace. Je pracováno s konkrétním a větším okruhem, proto se výzkum zaměřuje na prvorozené a druhorozené děti či dnes již dospělé, čili sourozence, kteří žijí či žili ve společné domácnosti.

Kritériem pro výzkum sourozeneckých vztahů bylo, že rodiče museli být manželé a jejich děti jsou sourozenci vlastní spolu vyrůstající.

Praktická část

6 Případové studie

6.1 Kazuistika rodiny A

Matka: 43 let, soukromá podnikatelka

Otec: 43 let, soukromý podnikatel

Prvorozené dítě: dcera, 24 let, učitelka v MŠ

Druhozené dítě: syn, 12 let, žák ZŠ

Rodina A je rodinou úplnou žijící ve městě. Setkání s rodinou A proběhlo v jejich rodinném domě za přítomnosti obou rodičů i sourozenců. Rozhovory s rodiči se odehrávaly v obývacím pokoji. Jako první hovořila matka, jež utvářela dojem dominantnější a ráznější osoby, s otcem byl rozhovor proveden posléze a byl veden převážně pomocí otevřených otázek. S oběma sourozenci byl rozhovor proveden v jejich soukromí v dětských pokojích. Starší sestra začala hovor bezprostředně, mladšímu bratrovi byly pokládány ve větší míře otevřené otázky, na něž reagoval.

Rodiče jsou soukromí podnikatelé, matka vlastní kosmetický salón, otec je majitelem autobazaru. Sourozenci žijí společně se svými rodiči v rodinném domě se zahradou, starší dcera se částečně osamostatnila – žije sice stále s původní rodinou, má ovšem již zaměstnání – v týdnu dojíždí za prací do Německa, kde pracuje jako učitelka v jeslích; vlastní rodinu nemá. Mladší bratr je žákem ZŠ.

Manželé oslaví 25. výročí svatby. Otec vzhledem ke své zaměstnanosti pobýval zejména v prvních letech vztahu často mimo domov. Prvorozené dítě byla dcera, narodila se necelý rok po svatbě – matce i otci bylo shodných 19 let. Dítě bylo plánované, pohlaví dítěte nebylo pro matku nijak závazné, přesto se otec, a dokonce i dcera při druhém potomkovi těšili na syna.

Podle matky s výchovou prvního dítěte nebyly žádné těžkosti: „*Pak jsme si řekli, že počkáme, ale bylo to moc hodný dítě, nebyly s ní žádné problémy, i když jsme ji taky drželi zkrátka, ale nebylo to ani tolik třeba*“, proto před narozením dítěte druhého rodiče předpokládali totožný scénář. Druhé dítě přišlo na svět po dvanácti letech, neboť rodiče měli povinnosti ohledně výchovy prvorozené dcery, zařizování rodinného domu, podnikání, tudíž se pro druhé dítě rozhodli až po větším časovém odstupu, když už každý z nich měl zavedený soukromý podnik a vydělával slušné peníze k zabezpečení rodiny. Dalo by se tedy říci, že při početí druhého potomka rodiče více uvažovali nad celkovou finanční situací a jistotou rodiny než při prvním potomkovi. Matka uvedla, že si povšimla, jak byli otec i dcera z narození syna nadšení. Třetího potomka rodiče už nechtěli, neboť jim postačovaly dvě děti a třetí dítě by znamenalo příliš práce navíc.

Prvorozená dcera byla na příchod sourozence připravovaná, byla již ve věku, v němž

chápala tuto událost - povídala si s matkou o povinnostech, společně sháněly a nakupovaly výbavu pro miminko. Dcera se na sourozence velice těšila, byla nadšená, a přestože měla školní povinnosti, kamarády a kamarádky, doufala, že se bude moci o dítě starat a převezme důležitou funkci. V některých okamžicích si dokonce připadala důležitější než matka. Zapojovala se do plánování dětského pokoje, výbavy pro miminko. Těšila se na bratra, kterého by mohla oblékat, upravovat, věnovat mu své hračky a mít jej 'jako panenku na hraní'. Chlapec ji podle jejího názoru více poslouchal a měla jej vždy velmi ráda, bavila ji péče o jeho hygienické návyky, naplňovalo ji si s ním hrát, povídat, učit se. Doslova řekla, že jí péče o něj přišla spíše jako radost než starost. Na bratrovi ocenila jeho klidnou a umírněnou povahu.

Dcera i bratr neopomněli zmínit ani vztah, který mají k prarodičům, u nichž trávili v dětství a dospívání prázdniny; babička a dědeček byli také dalšími pečujícími osobami v rodině, s nimiž dodnes rodina udržuje vztah, jak z rozhovorů vyplynulo. Matka též uvedla jako další pečující osobu babičku dětí. Bohužel se nepodařilo prarodiče zapojit do rozhovorů, neboť pro vzdálenost nebyli ochotni na místo setkání dorazit.

Starší sestra uvedla, že s bratrem mají už od dětství hezký vztah, jenž neprovázely žádné vážné hádky a který jim vydržel dodnes. Domnívá se, že důvodem takového vztahu bylo i jejich odlišné pohlaví, neboť má zkušenost ze sourozeneckých vztahů svých kamarádek. Povšimla si i tehdejších preferencí svých kamarádek, které jí bratra záviděly. Dodala, že po daných druhotných zkušenostech ani po sestře netoužila. Sestra měla tudíž stejné přání týkající se pohlaví dítěte jako její otec, oba se těšili na chlapce – tato preference byla v rodině známá.

Pokud by se starší sestra ocitla v těle mladšího bratra, podle svých slov by pravděpodobně více zlobila, ovšem není si jistá, jak nedokázala si takovou situaci plně představit.

Bratr uvedl, že se o něj sestra vzorně starala už 'od plenek', a myslí si, že tuto činnost dělala ráda. V mnohém nahradila matku – bratra přebalovala, krmila, hrála si s ním jako s miminkem. Vzhledem k zaměstnanosti obou rodičů je svým způsobem zastupovala. Pečovala o něj i v době prázdnin trávených u prarodičů, hrála si s ním a přivedla jej i mezi ostatní děti, dokonce jej vodila mezi své kamarádky, a jejich zájem tehdy v chlapci vzbuzoval obecně příjemné dojmy. Zmínil i doprovázení do školky a školy a také její pomoc ohledně školních povinností. Sestřina péče a pomoc trvá dodnes.

Bratr vnímal sestru jako autoritu v pozitivním slova smyslu, kterou měl a stále má velmi rád. Sestřino důležitější postavení bratrovi nijak nevadilo, neměl potřebu se proti ní vymezit a tuto potřebu nemá překvapivě ani v současnosti, přestože přiznal, že by mu mohla zvýšená péče být nepříjemná. Zdá se však, že zatím sestřinu i matčinu péči snáší. Na sestře by nic neměnil, není chování, které by mu vadilo, má na ní rád všechno. Poznamenal, že jej nikdy neobtěžovala a měla vždy pro jeho jednání a zájmy pochopení. Uvádí však, že je rád za sestřinu chápavou a obětavou

povahu, protože díky kontaktům s vrstevníky zná i druhou stranu sourozeneckých vztahů.

Mladší bratr by se v těle své sestry ocitnout nechtěl, neboť by se mu život s ženským pohlavím nelíbil. Pakliže by se však stal svou sestrou, pocíval by tuto situaci ještě jako příjemnou, protože tak ohodnotil sestřinu osobu.

Sourozenci zpočátku podnikali společně různé aktivity a snažili se trávit čas společně, co nejvíce to bylo možné. Nejbohatším obdobím co do trávení společného času hrami a aktivitami byl bratrův věk přibližně do 6 let, než sestra začala studovat na střední škole. Sestra o bratra i následně pečovala, pomáhala mu i se školními povinnostmi, učila se s ním, doprovázela jej do institucí (do školky a školy), hlídala jej. Pomohla mu také vstoupit do společnosti a seznámila jej s mnoha lidmi a dětmi, s nimiž také trávili sourozenci volný čas, ovšem později společný čas trávil každý spíše se svými kamarády a věnoval se svým zájmům. Sourozenci trávili společný prázdninový čas i u prarodičů. První podstatnou změnou, jež narušila společně trávený čas, byl sestřin nástup na střední školu, a další, možná výraznější změnou, byl nástup na vysokou školu.

Pro odpovědnost za bratra i za další děti, na které starší dcera dohlížela, si dívka zvolila povolání učitelky v MŠ, neboť ji zkušenosti z dětství a dospívání pozitivně ovlivnily – podle svých slov vždy ráda pečovala o děti.

Ani jeden ze sourozenců nepocíval, že by nebyl v centru zájmu rodičů. Domnívají se, že v centru zájmu byli vždy vyrovnaně oba dva a rodiče mezi nimi nedělali rozdíly. Sestra vypověděla: *„Hmm, ani nevím, myslím, že to snad ani nebylo. To si ani neuvědomuju. Myslím, že jsem to nijak nevnímala, protože mě to s bráchou bavilo. No tak to myslím bylo asi stejný i u mě, že se o nás starali pořád stejně. A nějak rozmazlený jsme nebyli ani jeden.“* Sestra se domnívá, že rodiče uvítali její pomoc, proto se cítila jako významný rodinný člen, jehož činnost je pro funkci rodiny důležitá. Rodiče tuto domněnku potvrdili, přesto otec uvedl, že měl možnost trávit se synem více času díky ustálení pracovních zakázek, a tento stav platí i v současnosti, což je dáno jejich společnými zájmy; dcera se podle otce věnovala svým dívčím zájmům a trávila čas spíše se svými přáteli. Tento fakt potvrdila i dcera, která s mužskými zástupci rodiny tolik času ve srovnání s dřívější dobou netráví. I přesto se rodina snaží udržovat nadále dobré vztahy a trávit čas společnými aktivitami (např. hraním společenských her), jimiž udržuje pozitivní chod domácnosti.

Co se týká výchovy a dodržování pravidel, matka měla podle svého vyjádření s mužem na obě děti totožné nároky, přesto vzápětí zvažila, že nároky na syna byly přeci jen o něco nižší, což přikládá svému a mužově vyššímu věku, v kterém přišel syn na svět. Vyšší nároky kladené na dceru omlouvá jejich nižším věkem, v němž dceru počali. Nikdy však nemuseli být přísní, výchova dětí byla podle jejich slov lehce zvladatelná. Dodnes však mezi matkou a dětmi panuje určitá úmluva ve smyslu ohlašování se a příchodu domů ze zábavy, neboť matka chce mít obě děti pod určitou kontrolou. Otec měl na nároky kladené na děti jiný pohled – řídil by se podle svých slov klasicky v

závislosti na pohlaví a pořadí dítěte. Dceru on sám do práce nezapojoval, jednalo se spíše o manželčinu starost – zapojila dceru zejména do domácích prací. Jeho aktivitou bývá zapojení syna do náročnějších prací, aby tyto dovednosti ovládal a netrávil čas pouhým vysedáváním u počítače. Vzhledem k synově věku ovšem podle otce tolik povinností nemá, má možnost věnovat se spíše svým koníčkům.

Matka se obávala při příchodu mladšího sourozence dceřiny žárlivosti, neboť nasbírala negativní zkušenosti ze vztahu svých neteří. Dcera se netajila touhou po bratrovi, tudíž matku jeho narození vlastně uklidnilo. Otec spatřoval v narození druhého potomka nastolení dalších povinností pro ženu, mimo to se ovšem na dítě velmi těšil.

Věkový odstup obou dětí matka i otec ocenili, dokonce jej zhodnotili jako výhodný z důvodu dceřiny jisté věkové vyspělosti a rozumnosti, kterými mohla matce zajistit pomoc s mladším dítětem. Stále si váží dceřiny pomoci, které se jim i celé rodině dostává dodnes, když jsou zaneprázdnění zaměstnáním.

Otec poznamenal, že mezi manželkou a dcerou probíhaly občasné hádky, které pokládá v případě žen za běžné.

Vztah obou sourozenců je podle nich i rodičů dodnes kvalitní, mají se stále rádi, dodnes si pomáhají, bohužel se však přes týden příliš nevidají, jelikož sestra pracuje v zahraničí. Oba sourozenci daného faktu litují, ovšem mladší bratr i rodiče dceřino rozhodnutí respektují a mají pochopení pro volbu povolání v zahraničí. Vítají možnost vidět se po týdenní pauze, avšak bratr má již své vlastní kamarády a koníčky, proto ani tento omezený čas netráví pokaždé spolu. Podle rodičů spolu stále celá rodina hezky vychází, nevznikají žádné problémy, sourozenci se mají rádi a chovají se pěkně k sobě navzájem. Sdílí společné zážitky a částečně i společný čas.

Starší dcera by si jednu svou rodinu představovala o dvou dětech, mladší syn by chtěl jedno až dvě děti.

6.2 Kazuistika rodiny B

Matka: † 50 let, zdravotní sestra

Otec: 55 let, řidič

Prvorozené dítě: dcera, 29 let, invalidní důchodce

Druhorozené dítě: dcera, 19 let, studentka VŠ

Rodina B je rodinou neúplnou žijící v menším městě. První setkání proběhlo v rodinném domě v obývacím pokoji, nejprve hovořila mladší sestra, posléze byl proveden rozhovor s otcem. Při prvním setkání reagovala na rozhovor převážně mladší sestra, které byly kladeny otevřené otázky, neboť nevěděla, jak by rozhovor začala; otec se hovoru chvíli bránil, nevěděl prý, co by

řekl, jelikož by sdílnější a vhodnější osobou byla jeho manželka, ale byl dcerou nakonec zaktivizován. Rozhovor se starší sestrou byl proveden později v jejím domě v kuchyni.

Matka před rokem a půl zemřela. Prarodiče v této rodině již také přes dvacet let nežijí, mladší dcera neměla možnost poznat prarodiče ani z matčiny, ani z otcovy strany. V rodinné anamnéze se vyskytuje rakovinné onemocnění, které zapříčinilo smrt prarodičů z matčiny strany a matky samotné.

Matka byla zdravotní sestra, věnovala se dětem s handicapem a působila i jako sociální pracovnice. Otec je řidič – cestář (řídí traktory, tetry aj.) a v současnosti je jediným obyvatelem rodinného domu. Starší sestra se již osamostatnila, žije s manželem a dvěma dětmi (dcera 8 let a syn 6 let) ve vlastním rodinném domě. Pobírá invalidní důchod, přivydělává si různými brigádami a nárazovými pracemi (např. výrobou vlastních BIO produktů). Mladší dcera studuje VŠ a žije s partnerem ve vlastním bytě. Otce však pravidelně navštěvuje.

Manželé spolu před předčasným matčíným úmrtím prožili dvacet šest let, po roční známosti se konala svatba a přišla na svět prvorozená dcera. Otci bylo tehdy 25 let, matce 23 let. Prvorozené dítě bylo plánované, přesto dnes již otec nedokáže uvést tehdejší preference své ženy ohledně pohlaví. Jemu na pohlaví dítěte nezáleželo ani v prvním, ani v druhém případě, důležitější bylo zdraví dítěte. Oba manželé byli rádi, že se narodila zdravá dcera.

Zplození druhého potomka odkládali celých devět let, otec uvedl, že by uvítal spíše výchovu jedináčka, neboť další dítě znamenalo opětovnou starost, ovšem jeho žena toužila ještě po dalším miminku. Po deseti letech tedy přišla na svět druhá dcera. Otec měl z další dcery radost, protože s výchovou starší dcery nebyly těžkosti, a tudíž předpokládal, že ani s druhou dcerou nebudou velké starosti ohledně výchovy. Další dítě již rodiče ve svém věku nechtěli.

Starší sestra v rozhovoru uvedla, že se na mladšího sourozence nijak zvlášť netěšila a z příchodu sestry zvlášť nadšená nebyla – měla již své kamarády a kamarádky, proto podle svých slov nepotřebovala další dítě na hraní. Volný čas byla zvyklá trávit i o samotě, měla vlastní povinnosti, určitou pozici jediného dítěte v domácnosti, proto po sourozenci ani netoužila. Nezajímala se o její narození, ovšem z jejího příchodu na svět měla ve výsledku radost, neboť byla hezké miminko. Musela se však o mladší sestru záhy starat, hlídat ji, pomáhat jí s učením, což jí částečně přinášelo radost, přesto se cítila omezená. Věnovala se tudíž péči o mladší – vodila ji do školky, později i do školy, v případě potřeby ji hlídala, pomáhala jí s učením, uvedla ji do společnosti.

Matka žádala od starší dcery pomoc s výchovou a s péčí o mladší dítě. Starší dcera ve výchově mladší sestry spatřovala několik negativ – nedostatek soukromí, vlastního volného času, omezení dřívějších aktivit. Nejtěžší období pro ni nastalo v období dospívání, které chtěla naplňovat soukromými potřebami a zájmy. Jelikož byla vedle matky jedinou pečující osobou, cítila se daným faktem dotčena. Uvedla, že rodiče její pomoc pokaždé nepotřebovali, přesto však své zapojení do

chodu domácnosti považovala za časově omezující a poměrně náročné.

Na chování mladší sestry oceňuje její bezprostřednost, kterou dovede na jedné straně uvolnit atmosféru a přinést radost a veselí, na straně druhé se starší sestře nelíbí její přímost.

Jaký by byl život v těle mladší sestry, starší nedovedla odhadnout.

O vztahu prarodičů a starší sestry, jež měla možnost je ještě zažít, jsem se z jejích úst nic nedozvěděla, nezmínila se o nich.

Mladší sestra se domnívá, že dané povinnosti starší sestru dost iritovaly a že nebyla z péče o ni nijak nadšená, přesto k starší sestře vzhlížela zpočátku jako k autoritě. Svěřovala se jí v určitých okamžicích více než matce. Svě sestře zpočátku věřila, ovšem po určitých zkušenostech se v ní zklamala a přestala jí důvěřovat, jelikož starší dívka nedokázala udržet tajemství. O mladší dívku se však i přes sesterské nesrovnalosti zodpovědně starala. Mladší sestra přiznává, že mohla starší dívku svým chováním také obtěžovat jako většina mladších sourozenců. Domnívá se, že starší sestra díky péči o ní získala dobrý základ do budoucna a má jisté zkušenosti, které využívá v péči o vlastní děti.

Mladší sestře se postupem času přičilo poslouchat příkazy starší dívky, docházelo mezi nimi i k opakujícím se hádkám, které byly podle mladší dívky zapříčiněny mimo jiné i neupřímností starší dívky.

Mladší dívce na starší sestře vadí několik negativních vlastností; na sestřině chování negativně hodnotí podle svých slov její falešnost, pomlouvačnost a rozkazovačnost, tedy vlastnosti, které si podle ní sestra nese z dětství a které dodnes mladší dívka nesnáší. Nemůže jí naprosto důvěřovat. Na druhou stranu ji hodnotí jako dobrou matku, pečovatelku a cení si její pracovitosti a ochoty vypomoci, když je potřeba.

Stejně jako její sestra si ani mladší nedovedla představit situaci, v které by se ocitla v těle sourozence.

Sestry spolu příliš společných aktivit nepodnikaly, snad jen v raném věku. S rodiči trávili volný prázdninový čas různými výlety. Starší sestra měla své kamarádky, a přestože vypomáhala matce s péčí o mladší sestru, volný čas trávila raději sama nebo s jinými, věkově bližšími dětmi. Mladší sestra si postupem času také našla vlastní přátele, neboť si uvědomila svou nevýhodu ve srovnání se staršími dívkami – vzpomíná, že sestra a její kamarádky si s ní hrát nechtěly a nepřijaly ji mezi sebe.

Starší ze sester je toho názoru, že mladší dívka byla častěji v zájmu rodičů, resp. zejména v době, když byla ještě miminkem, a tato doba byla v jistém ohledu pro starší sestru výhodnou, neboť s tím byl spojen její částečný klid. Mladší sestra si dobu, ve které byla v centru zájmu jako dítě, nedokáže vybat. Svůj vztah k rodičům hodnotí jako bližší, s otcem tráví volný čas i nadále a kriticky nazírá na fakt, že její sestra tolik ne. Otec uvedl, že má v současnosti spíše bližší vztah s

mladší dcerou, s níž si více rozumí a která jej dodnes pravidelně navštěvuje. Starší dceru omlouvá pro její zaneprázdněnost a starost o vlastní děti. Je rád, že má možnost vidat alespoň svá vnoučata.

Starší sestra uvedla, že určité rozdíly ve výchově byly, na ni byly kladeny větší požadavky, přestože se rodiče snažili k oběma sestrám přistupovat spravedlivě. Byla nucena pomáhat jim s výchovou mladší sestry, neboť byla rodiči chápána jako velká, dospělá. Přestože s ní rodiče zacházeli hezky a poctivě se o obě dívky starali, byli na ni prý přísnější než na mladší dívku a tato slova potvrdil i otec. Starší sestru mrzelo, že rodiče kladli na výchovu mladší dívky menší nároky a s nimi spojenou menší přísnost, a toto mladší sestra potvrdila. Podle starší sestry je možné, že to bylo dáno zaměstnaností obou rodičů. Uvědomuje si, jak své matce i otci s péčí o mladší sestru pomohla. Otec si je vědom toho, že na starší dceru kladli s ženou větší nároky, převážně co se týká péče o mladší dceru, neboť nebyly další osoby, které by mohly s péčí o potomka pomoci. S odstupem času si uvědomuje, jak se mohla jeho starší dcera cítit, protože měl srovnání ze vztahu se svou starší sestrou, která o něj také pečovala.

Otec nepocítoval žádné obavy z narození druhého dítěte kromě péče, která nastane s narozením miminka. Je rád, že má právě dvě dcery, poněvadž jsou podle něj snadněji vychovatelné.

Věkový odstup mezi dětmi vnímal otec jako výhodu ve smyslu možné pomoci starší a samostatnější dcery, ovšem i jako příchod nových starostí o malé dítě.

Sesterský vztah se v minulosti neobešel bez určitých komplikací – zpočátku mladší sestra starší dívku poslouchala, ovšem s postupujícím věkem se vzpouzela její autoritě a docházelo mezi nimi k častým sporům. Současné vztahy obou sester jsou spíše neutrální – každá má svůj vlastní život, společné aktivity nemají, ani si příliš nerozumí. Spojují je především děti starší sestry, o něž se v případě potřeby mladší sestra stará, což starší hodnotí kladně. K častějším společným setkáním není důvod; k nim dochází při rodinných příležitostech a svátcích. Mají se obě rády, ovšem bližší vztah je k sobě nepoutá, a tuto skutečnost potvrdila obě sestry. Tento fakt přičítají věkovému rozdílu a totožnému pohlaví, jelikož jejich vztah provázely časté hádky. Sesterský vztah v minulosti byl podle názoru otce lepší, dívky společně trávily více času. Otec přesně neví, jaký je současný vztah jeho dcer, ovšem domnívá se zejména z hovorů s mladší dcerou, že sestry zjevně příliš dobrý vztah nemají, spíše takový neutrální, neboť jsou podle jeho slov hádavé a zřejmě jejich vztah doznal jistých příkoří.

Starší sestra má vlastní rodinu se dvěma dětmi, mladší sestra by jednou chtěla jedno dítě, maximálně dvě, protože netouží po velké rodině.

7 Srovnání případových studií

Obě rodiny se výrazně liší již tím, že **rodina A** je rodinou úplnou o sourozencích s opačným pohlavím, kdežto **rodina B** rodinou neúplnou, postrádající matku se sourozenci totožného pohlaví. V **rodině B** bohužel chybí matka, která by mohla podat k sesterskému vztahu a přístupu k oběma dětem odlišný náhled než otec či zpřesňující pohled.

Odišné bylo také setkání se členy obou rodin. Jelikož členové **rodiny A** stále žijí pospolu v rodinném domě, k setkání došlo se všemi v jeden den v jejich soukromí. K setkání se sestrami a otcem v **rodině B** nedošlo ve stejný den, ani ve stejných podmínkách. Starší sestra žije se svým mužem a dětmi ve vlastním rodinném domě, mladší sestra žije s přítelem, byla ovšem ochotná dorazit do rodného domu, v němž žije otec.

V **rodině A** byla první dcera počata podle slov rodičů v jejich poměrně brzkém věku. Rodiče z obou rodin doznali, že s výchovou prvního potomka neměli žádné těžkosti, i proto se rozhodli pro druhé dítě, neboť jedním z jejich předpokladů byla mimo jiné obdobná zvladatelnost s výchovou druhého potomka. V **rodině A** oddalovali druhé dítě zejména kvůli zabezpečení rodiny, zaměstnání a výchově starší dcery, v **rodině B** nebyly důvody oddálení narození druhé dcery uvedeny, dá se však předpokládat, že byly dány zaměstnaností a výchovou prvorozené dcery. Otec také uvedl, že on dalšího potomka ani nechtěl, narození mladší dcery bylo spíše přáním jeho manželky, přesto měl z jejího narození radost. **Rodiče A** uvedli jako důvod nepořízení si třetího dítěte přílišnou práci navíc a **otec B** svůj a manželčin věk.

Rodiče v obou rodinách se shodovali, že všechny děti byly plánované, přesto se v jejich preferencích ohledně pohlaví vyskytly rozdíly – otec z **rodiny A** druhého potomka chtěl a těšil se na syna stejně jako dcera, naproti tomu otec z **rodiny B** osobně o druhém potomkovi neuvažoval, neboť výchovu jedináčka spatřoval jako jednodušší, ani pro něj nebylo pohlaví dítěte podstatné, přestože byl ve výsledku za dvě dcery rád z důvodu lepší vychovatelnosti dívek. Stejně tak pro matku z **rodiny A** nebylo pohlaví druhého dítěte rozhodující.

Matka A se při narození druhého potomka obávala možné žárlivosti ze strany starší dcery, její obavy však byly plané. **Otec A** vnímal narození syna výrazně pozitivně, žádné obavy neměl, jeho ženě tím nastaly další povinnosti. **Otec B** nepociťoval obdobně jako **otec A** žádné obavy z narození potomka, shodoval se, že nastaly povinnosti jeho ženě, příp. starší dceři.

Věkový odstup mezi sourozenci **rodiče A** i **otec B** zhodnotili jako výhodný pro dceřinu určitou rozumovou vyspělost. Starší dcery mohly matkám pomáhat s mladšími dětmi. **Otec B** zvážil ještě s výrazným odstupem nastolení nových starostí o malé dítě.

Prvorozená dcera A byla na příchod sourozence připravovaná, těšila se na nového člena rodiny a také se zapojovala do příprav na jeho narození. Byla na změnu systematicky matkou připravovaná. Naproti tomu **prvorozená dcera B** přiznala, že se výrazně na mladší sestru netěšila a

o její příchod na svět se zvláště nezajímala.

Starší sestra A doufala v možnou péči o mladšího bratra, v zapojení se do důležité funkce, což se odrazilo i v jejich vztahu. Péče o bratra ji skutečně naplňovala. Svou roli v rodině považovala za důležitou. **Starší sestra B** chápala péči o mladší sestru částečně pozitivně, přesto ji tyto činnosti v mnohém omezovaly, a spatřovala v nich několik negativ – ztrátu soukromí, možnosti náplně volného času, omezení původních aktivit. Zvláště negativně zhodnotila péči o mladší sestru v době dospívání.

Bratr A zhodnotil sestřinu péči výrazně kladně. Její péče trvá dodnes. **Mladší sestra A** má dojem, že starost o její osobu starší sestře nebyla nijak příjemná, přestože svých povinností starší dívka dostala. Uvědomuje si ovšem, že mohla starší dívku jako mladší dítě obtěžovat. Mladší sestra se také starší dívce vzpouzela a docházelo u nich k opakovaným sporům. Zkušenosti se závažnějšími spory sourozenci v **rodině A** nemají. Péče **sestry B** již netrvá, pomáhá však rodině, když je potřeba. Mladší sestra zhodnotila sestřiny zkušenosti s výchovou jako budoucí základ pro výchovu vlastních dětí.

Dojem ze staršího sourozence se u obou mladších sourozenců víceméně shodoval. **Bratr A** i **sestra B** považovali starší sestry za autority, které jim částečně nahradily matky. **Mladší sestra B** se však po určitých zkušenostech v důvěře vůči starší sestře zklamala. **Bratr A** podobnou negativní zkušenost nemá.

Oba mladší sourozenci uvedli, že je starší sestry přivedly do společnosti mezi další vrstevníky, pečovaly o ně při docházce do školky a do školy, pomáhaly jim se školními povinnostmi. Starší sestry se shodují, že jako starší měly povinnost se o mladší dítě starat.

V minulosti byly společné aktivity sourozenců obdobné. **Sourozenci A i B** spolu trávili čas zejména v raném věku mladšího dítěte, později již nebylo tolik příležitostí. Později si sourozenci hledali vlastní cestu, vlastní kamarády a příležitosti k naplnění zájmů a volného času. Čím se však **sestra A** liší od **sestry B** je fakt, že **A** svého bratra seznámila i se svými přítelkyněmi, přičemž **sestra B** se s přítelkyněmi od mladší sestry distancovaly. Společně strávený čas se v současnosti v obou případech poměrně liší. **Rodina A** se dodnes snaží trávit čas společnými aktivitami či sdílenými zážitky, přestože je již omezena dceřinou nepřítomností z pracovních důvodů. **Rodina B** volný čas společně téměř netráví, což je dáno také odlišnými potřebami a životem členů, kteří se scházejí pouze při rodinných příležitostech.

V **rodině B** nebyla další pečující osoba v podobě prarodičů, u kterých by mohly obě dívky trávit volný čas. Prarodiče měla možnost zažít pouze starší ze sester, avšak nepadla o nich žádná zpřesňující zmínka. I proto jedinou další pečující osobou byla kromě rodičů starší sestra. Čas strávený u prarodičů přinášel v **rodině A** sourozencům další možnou náplň společného času; tato možnost v **rodině B** kvůli předčasnému úmrtí prarodičů chyběla.

Sourozenci se lišili i v zhodnocení faktu, když byl některý z nich v centru rodičovského zájmu. **Sourozenci A** se domnívají, že v centru zájmu byli oba vyrovnaně, rodiče mezi nimi nedělali rozdíly. **Sestra A** byla podle svých slov důležitou osobou pomáhající rodičům. Přestože **otec A** trávil čas spíše se synem, **dcera A** daný fakt chápala a nevyvolával v ní pocit příkoří. **Starší sestra B** naproti tomu myslí, že mladší sestra byla jednoznačně v častějším zájmu rodičů vzhledem k svému věku (zejména v kojeneckém a batolecím období) a tuto skutečnost starší dcera zhodnotila spíše kladně; získávala osobní prostor a jistou volnost, klid pro vlastní zájmy. **Mladší sestra B** tento sestřin názor nepotvrdila, jelikož si tuto dobu nepamatuje, přesto má spolu s otcem bližší vztah.

V obou rodinách byly zaznamenány podobné a opakující se rodičovské nároky zejména vůči staršímu dítěti. Zdá se, že nároky rodičů vůči staršímu dítěti byly přísnější než nároky na mladšího potomka, což přikládali rodiče pokročilejšímu věku, v němž nejspíše ze svých původních výchovných vzorců částečně ustoupili. **Matka A** přiznala možnost snižujících se nároků na mladšího syna. Děti musely dodržovat i jistá pravidla, jejichž platnost je dodnes smluvena mezi **matkou A** a jejími potomky. **Otec A** zastupoval ohledně nároků jiný pohled, neboť ty vyplynuly z pohlaví a věku dítěte. Také poznamenal, že mezi jeho ženou a dcerou docházelo k občasným hádkám, které však nepovažoval za výrazně důležité. O hádkách se **matka A** ani **dcera A** nezmínily. **Mladší syn A** však tolik povinností ve srovnání se sestrou neměl a dodnes nemá, má tudíž možnost věnovat se více svým zájmům. Rodičovské nároky vyvolaly odlišnou reakci sourozenců. **Sestru A** zřejmě nároky nijak zvlášť neobtěžovaly. **Starší sestra B** naopak chápala rodičovské nároky týkající se zejména péče o mladší sestru jako omezující a časově náročné, avšak nebyly každodenní. Myslí si, že na ni byly kladeny větší požadavky, rodiče na ni byli přísnější než na mladší sestru, a toto potvrdil i **otec B**, který uvedl, že na starší dívku kladli se ženou vyšší odpovědnost. **Starší sestry B** se jistá nespravedlnost v jednání rodičů a v odlišných požadavcích ve výchově a nárocích dotýkala a mrzela ji.

Odlišné bylo zhodnocení povah sourozenců. V hodnocení sourozenců v **rodině A** převažovaly vesměs pozitivní tendence, kdežto v **rodině B** sestry uvedly jak pozitivní, tak i negativní vlastnosti, které jim na sourozenci vadí. **Sestra A** si na bratrovi cení jeho klidné a umírněné povahy, **bratr A** by na své sestře také nic neměnil, neboť měla vždy pochopení a je obětavá. **Starší sestra B** hodnotila sestřinu bezprostřednost, ke které přistoupila z kladného i z negativního pohledu. Oceňuje její uvolněnost a veselost, kritizuje však její přímou. **Mladší sestra B** zkritizovala sestřinu neupřímnost, falešnost, pomlouvачnost a rozkazovačnost, což jsou vlastnosti, které na ní pozoruje již od dětství, a kvůli kterým sestře plně nedůvěřuje. Pozitivně zhodnotila její mateřskost, ochotu pomoci a pracovitost.

Při otázce, jak by se cítili v sourozencově těle, nedokázali probandi s určitostí odpovědět. Jistý pokus utvořili **sourozenci A**, sestra uvedla, že by pravděpodobně jako chlapec více zlobila,

bratr by v ženském těle vydržel pouze pod podmínkou sestřiny osobnosti. **Sourozenci B** s touto představou nedovedli či nechtěli pracovat.

Rozdílné jsou u obou rodin současné sourozenecké vztahy – v **rodině A** je podle názorů sourozenců i rodičů vztah stále udržovaný a kvalitní. V **rodině B** jsou vztahy sester neutrální, nedá se říci, že by byly na kvalitní úrovni. Bližší vztah k sobě **sestry B** snad i kvůli častějším sporům nepoutá. **Otec B** se domnívá, že vztah jeho dcer byl v minulosti na lepší úrovni, narušila jej však určitá příkoří mezi sestrami. Nedokázal přesně určit kvalitu jejich vztahu, názorově se však přiklání k mladší dceři a hodnotí vztah jako neutrální.

Představy vlastní rodiny se shodovaly – **starší sestra B** jako jediná ze sourozenců již vlastní rodinu o dvou dětech má, **mladší sestra B** by chtěla jedno, nejvýše dvě děti. **Sestra A** pečuje o děti, proto by sama uvítala dva potomky, **bratr A** by se rozhodl pro jedno až dvě děti.

8 Shrnutí výsledků případových studií

Výsledky jsou uvedeny vzhledem k výzkumným otázkám a jsou podrobněji rozpracovány. Provedený výzkum přinesl odpovědi na výzkumné otázky položené před výzkumem samotným.

Výzkumná otázka 1: *Jak vnímají vztah svých dětí rodiče a jak na něj nazírají děti samotné?*

Výrazný věkový rozestup mezi sourozenci ukázal v obou rodinách odlišné výsledky z hlediska vztahů. V obou rodinách bylo zaznamenáno odlišné pojetí sourozeneckých vztahů, přesto se členové dané rodiny shodli v hodnocení sourozeneckého vztahu, a je proto patrné, že kvalita vztahu je všem členům dané rodiny známá. V **rodině A** je díky němu sourozenecký vztah na dobré úrovni, v **rodině B** je sourozenecký vztah neutrální. Sourozenecké vztahy však ovlivňuje celá řada faktorů, mimo jiné i povahy sourozenců.

Členové **rodiny A**, sourozenci i rodiče se shodují v názoru, že vztah je stále kvalitní a je udržován. V jejich názorech na sourozenecký vztah se neprojeví žádné větší pochybnosti. Na vztahu bylo soustavně pracováno již před příchodem mladšího sourozence, byl na dobré úrovni již v minulosti a drží se na ní dodnes. Pozitivní sourozenecký vztah se snaží rodiče stále podporovat společnými aktivitami. Těší je dobrý vztah jejich dětí a společně sdílené zážitky. Sestra nadále zastupuje funkci pečující osoby, pomáhá celé rodině, bratr se nevzpouzí.

V **rodině B** je vztah podle názoru sester neutrální, nedá se říci, že by šlo o úzký sesterský vztah. Bližší vztah k sobě sestry nepoutá, jelikož byl již v minulosti narušen různými spory, příkořími či vlastnostmi, které sestry na sobě vzájemně kritizují. Otec si myslí, že vztah byl v minulosti na lepší úrovni, neboť spolu sestry jako děti trávily více času; v současnosti do vztahu svých dcer příliš nevidí, nedokáže tudíž určit jeho kvalitu. Domnívá se však, že vztah je neutrální a

přiklání se k názorům starší i mladší dcery. Sourozenský vztah sice není tak často podporován různými aktivitami, rodina tráví společný čas v omezeném množství, přesto se jako důležitý faktor jeví děti starší sestry, které jsou v současnosti nejvýraznějším pojítkem mezi sestrami a otcem.

O sourozenských vztazích vypovídá i skutečnost, jakým způsobem se sourozenci vzájemně charakterizovali, jakých vlastností si na sourozenci váží, jaké naopak kritizují. U sourozenců v **rodině A** převažovalo pozitivní hodnocení. Sestra na bratrovi ocenila klidnost a umírněnost. I díky výraznému věkovému odstupu je sestra hodnocena bratrem jako chápavá a obětavá.

Sestry v **rodině B** hodnotily vyřčené vlastnosti ze dvou hledisek, z pozitivního i negativního. Dané vlastnosti na druhém sourozenci pozorují již od dětství, např. rozkazovačnost starší sestry by mohla být přisouzena faktu, že dívka byla zvyklá vést svou mladší sestru.

Výzkumná otázka 2: Jak se sourozenci hodnotí mezi sebou navzájem a jak nahlíží na druhého sourozence?

Odlíšné je i chápání sourozenců navzájem mezi sebou. Vzniká určité pojetí staršího sourozence, ke kterému mladší dítě zpočátku vzhlíží a chápe jej jako autoritu. Toto pojetí pozitivní autority může přetrvávat i v pozdější době, nebo může být narušeno vzbouřením se mladšího dítěte. Mladšího sourozence starší dítě chápe jako jedince, který by měl poslouchat a kterého je třeba vést a vychovávat.

Starší sestry působily také jako autoritativnější osoby, k nimž se vztahovali mladší sourozenci. Jejich funkcí bylo mimo jiné mladší sourozence uvést do společnosti, pečovat o ně během školní docházky a pomáhat jim s povinnostmi. Z těchto důvodů byl jejich pokročilejší věk důležitým činitelem při utvrzení postavení v rodinném systému.

Starší sourozenci byli v obou rodinách mladšími dětmi vnímáni jako autority, které jim částečně nahradily matky, a toto pojetí ovlivnilo jejich vztahy – **bratr A** chápe dodnes starší sestru jako zodpovědnější, chápavou a starostlivou. **Sestra A** má stále potřebu o bratra pečovat.

Totéž pojetí starší sestry jako autority bylo i u **mladší sestry B**, ovšem sestry z **rodiny B** doznaly, že výraznější odstup a odlišné povahy s sebou přinášely do jejich vztahu spíše negativa než pozitiva, dokonce mladší sestru distancovaly i z kolektivu kamarádek starší sestry. Mladší sestra se postupem času starší dívce vzpouzela a docházelo mezi nimi k opakovaným sporům. Jednou z možností takového výsledku může být skutečnost, že jde o dvě sestry, tedy o sourozence totožného pohlaví častěji si konkurující.

Možností poukazující na hodnocení sourozenců byla i představa sama sebe v sourozencově těle. S představou dovedli částečně pracovat sourozenci v **rodině A**. Sestry v **rodině B** nebyly schopny přesně odpovědět, natož si situaci představit.

Výzkumná otázka 3: Jakým způsobem sourozenci naplňovali / naplňují společně strávený čas?

Výrazný věkový rozestup mezi sourozenci utváří zejména odlišné zájmy, přináší s sebou tudíž řešení otázek ohledně trávení společného času.

V obou rodinách spolu sourozenci v předškolním věku mladšího dítěte trávili volný čas častěji různými aktivitami, následné sdílení společného času se týkalo zejména pomoci se školními povinnostmi a doprovázením do školy, avšak sestry v **rodině B** k sobě přes výrazný věkový rozestup a i rozdílnost povah z hlediska společných her a zájmů v pokročilejším věku nenašly cestu.

Sourozenci v **rodině A** působili odlišným dojmem, naopak zde se zdál být věkový odstup výhodný díky sestřině péči o mladšího bratra a při utváření kvalitního vztahu. Sestra chtěla pečovat o mladšího bratra již od samého začátku, tuto činnost chápala jako smysluplnou.

Starší sestra v **rodině B** také pečovala o mladší sestru, což jí přinášelo částečné uspokojení, ovšem doznala i několik omezení týkajících se osobní svobody.

V **rodině A** mají členové i v současnosti stále tendence k naplňování společného času, přestože nejde o pravidelnou činnost. **Sestra A** naplňuje nadále společný čas s mladším bratrem sdílením zážitků.

V **rodině B** je společný čas tráven při rodinných příležitostech či svátcích, sestry spolu v současnosti společný čas nesdílejí.

Výzkumná otázka 4: Jak děti vnímaly rodičovské výchovné přístupy a jejich případnou odlišnost mezi sourozenci?

Rodičovské jednání sourozenecké vztahy také ovlivňuje a často v dítěti ponechává nezaměnitelnou stopu, neboť je vzpomínkou na minulé chování, ne/spravedlnost či křivdy, které dítě pociťuje i v pozdějším věku; tím pádem se určitým způsobem dítě vztahuje i ke svému sourozenci, zvláště pokud se právě jeho nespravedlnost netýkala. Rodiče jsou osobami, které výraznou měrou utvářejí rodinnou atmosféru, proto bylo podstatné znát i možné obavy z příchodu mladšího dítěte do rodiny. Dále se rozhovor zaměřil na rodičovský zájem vůči dětem a na rodičovské požadavky kladené na děti.

Jelikož rodiče v obou rodinách chápali věkový odstup jako výhodný, počítali již s jistým utvořením rodinných poměrů při příchodu mladšího sourozence. Věk starších dívek byl faktorem, který přispěl k utvrzení postavení v rodinném systému, neboť byly brány jako rozumově vyspělejší, a proto mohly matkám s mladšími dětmi pomáhat. Staly se tak důležitou osobou v rodině, přestože **sestra A** i **sestra B** tuto skutečnost zhodnotily jiným pohledem.

Rodiče A i **otec B** předpokládali od starších dcer jistou rozumovou vyspělost, tudíž kladli již jistá východiska pro sourozenecký vztah, jakým směrem by se měl ubírat, kdo ze sourozenců by

měl být tím zodpovědnějším a rozumnějším.

Sestra **rodiny A** chápala svou roli pečovatelky jako důležitou a cítila se díky ní být neoddělitelnou součástí rodiny.

Starší sestra **rodiny B** byla po matce jedinou pečující osobou, která mohla zastoupit její funkci v péči o mladší sestru. Nespatřovala v dané péči příliš pozitiv, spíše ji vnímala jako nutnost a omezení vlastního času a zájmů.

Dítě je nutné na velkou změnu v podobě narození sourozence předem připravit. Sestra z **rodiny A** byla matkou systematicky na příchod sourozence připravovaná, získávala tím pádem pozitivní vztah k sourozenci. Také si díky tomu utvářela roli důležité osoby v rodinném systému.

V **rodině B** se starší sestra o podobné přípravě nezmínila a nejspíš nebyly v počátku položeny základy kvalitního sourozeneckého vztahu, jaký byl utvořen v **rodině A**. Z důvodu matčina úmrtí nebylo možné tuto otázku porovnat a dohledat skutečnost.

V **rodině A** byli podle slov sourozenců i rodičů v centru zájmu oba sourozenci vyrovnaně, proto žádný z nich nedoznal pocitu, že by byl rodiči upozadřován. **Rodiče A** nevytvářeli pocit příkoří v sourozeneckém vztahu.

Starší sestra z **rodiny B** uvedla, že v centru zájmu byla v raném věku zejm. mladší dcera, ovšem tento fakt přinášel starší dívce i volnost, kterou kvůli péči o mladší sestru mnohdy ztrácela. Jelikož se ukázalo, že **otec B** má k mladší dceři bližší vztah, je nasnadě, že si je této skutečnosti starší dcera vědoma a ponechává v ní stopu.

Odlíšné požadavky na starší děti byly kladeny v obou rodinách a ponechaly v dětech nezaměnitelné stopy. **Rodiče A** i **otec B** uvedli, že náročnější výchova staršího dítěte a požadavek větší zodpovědnosti byly dány jejich mládím, s postupujícím věkem z mnohých požadavků ustoupili. Podle slov rodičů měl **syn A** vždy větší prostor pro vlastní zájmy; **sestru A** přesto nároky rodičů neobtěžovaly a nechápala je jako příčinu sporu s bratrem. Je dodnes dítětem zodpovědnějším, péče o bratra ji přivedla i k práci s dětmi v MŠ. Vždy cítila za bratra odpovědnost a bratr ji chápal jako důležitější osobu.

Odlíšné bylo pojetí odlišných nároků u sourozenců v **rodině B**. **Starší sestra B** stále cítí jistou křivdu za odlišné nároky (byť ne každodenní) a vyšší přísnost, které se vztahovaly k její osobě, a k její sestře již takovou měrou ne. Mimo jiné i z tohoto důvodu může být vztah sester v **rodině B** neutrální.

9 Interpretace kreseb rodiny a začarované rodiny

Kresby rodiny a začarované rodiny mají pomoci částečně podložit rozhovory provedené s rodinami. Jejich interpretace vychází z Matějčkových (1981) možných návodů ke čtení kreseb.

Před činností samotnou bylo sourozencům připraveno klidné a soukromé prostředí. Kreslení probíhalo v jejich pokojích u rodiny A či v domácnostech u rodiny B bez přítomnosti dalších členů rodiny.

Každý sourozenec dostal za úkol provést dvě kresby. Prvním úkolem bylo nakreslit svou rodinu, jehož zadání bylo nakreslit obrázek, který by vyjadřoval život celé rodiny. Úkolem druhým se stala kresba rodiny začarované, která byla zadána bezprostředně po kresbě rodiny.

Nejprve byl zjišťován vztah kreslíře k jednotlivým postavám a začarovaným postavám. Byl sledován celkový dojem, který kresby vyvolávaly, další zaměření patřilo motivům, volbě barev a kvalitě provedení kreseb.

Sestra A provedla obě kresby barevně. Kresba rodiny začala v jejím případě zleva, tedy zpodobněním otce, kterého vnímá jako důležitějšího, pokračovala kresbou matky, bratra a svou vlastní osobou. Odlišností při srovnání bratrovy kresby rodiny je fakt, že sourozenci sice stojí vedle sebe, ovšem nikoli mezi rodiči. Bratra nakreslila vedle matky, neboť uvedla, že mladší bratr je matkou hlídán. Postavy se usmívají, a přestože se nedrží za ruce, postavení rukou je spíše sblížující. Celkový dojem z kresby rodiny je pozitivní.

Při ztvárnění začarované rodiny v kresbě **sestry A** může zarážet umístění do spodní části obrázku. Kresba byla opět provedena zleva – doprava v pořadí otec, vlastní já, bratr, matka. Otce spatřuje jako karavan, neboť často cestoval za prací a i v současnosti pobývá občas mimo domov. Samu sebe vidí jako uzavřenou knihu, neboť ráda čte a prý dává ostatním rady. Bratr se stal počítačem, jelikož je to jeho velký koníček, který sestra podle svých slov respektuje, a uvedla, že bratrovu nejoblíbenější hru představuje v současnosti simulace FIFA. Matku nakreslila jako kočku, která je podle Matějčka (1981) výrazně ženským zvířetem a bývá nejčastějším zobrazením právě matky. Dívka uvedla, že má kočky ráda a že k nim má vztah ona i její matka, proto zřejmě zvolila daný motiv.

Bratr A při kresbě rodiny zvolil černobílé provedení, kresba probíhala v pořadí rodičů – matky a otce, vlastního já a sestry. Hoch uvedl, že matku vnímá jako důležitější, jako základ celé rodiny. V postavách se podle jeho slov odráží jeho oblíbený japonský komiksový styl zobrazení. Rodina je usměvavá, z obrázku dýchá příznivá atmosféra. Důležitým ukazatelem je i rozmístění postav; přestože se členové nedrží za ruce, stojí v jedné řadě a blízko u sebe, sourozenci jsou umístěni vedle sebe mezi rodiči. Při kresbě byl chlapec dotázán, proč nakreslil starší sestru níže než svou vlastní postavu – nedovedl přesně odpovědět, uvedl však, že nejspíš chtěl, aby byla na kresbě přibližně stejně vysoká, jako je on.

V kresbě začarované rodiny **bratr A** zkombinoval zvířecí a přírodní motivy. Kresba postav probíhala v pořadí rodiče – matka a otec, poté sestra a vlastní já, postavy byly vyjádřeny barevně. Pro matku zvolil květinu, otce nakreslil jako jednorožce, sestru coby pudla a sám sebe jako ptáka.

Již samotný odlišný motiv zvolený pro matku je hodný zájmu. Syn uvedl, že tento motiv matce vybral pro její lásku k zahradě, o níž ráda pečuje, také i z toho důvodu, že si vybírá květinové vůně a zajímá se o kosmetiku jakožto majitelka kosmetického salónu. Syn tudíž přiřadil k začarované matce v květinu její vlastní zájmy a zaměstnání, které je pro ženu důležité. Otec jako jednorozec symbolizuje sílu a podle syna i jistou prudkost, přestože ji zlehčil růžovou barvou. Zuby či rohy u zvířete mohou symbolizovat jistou ukrutnost, dravost. Zdá se tudíž, že otce vnímá i přes zvolenou barvu jako dominantnějšího a matku jako křehkou květinu. Sestru nakreslil v tomto případě sám před svým zobrazením – i toto může v chlapcových očích odkazovat k jejímu důležitějšímu postavení v rodinném systému. Pro sestru zvolil motiv pudla. Pes je podle Matějčka (1981) výrazně zvíře mužské, proto může jeho přiřazení k starší sestře zprvu zarazit, myslím si však, že tento motiv odkazuje k její zodpovědnosti za rodinu. Pes je podle bratra přítulný domácí mazlíček, pudl je navíc typickým psem domácím, který je mazlivý, neagresivní a všemi oblíbený. Bratr sám pro sebe zvolil motiv ptáka, který bývá častým chlapeckým motivem. U zobrazení ptáka je důležitý jeho druh; zde jde o drobného ptáčka, který se povznáší nad ostatními členy rodiny.

Starší sestra B provedla obě kresby rodiny černobíle bez použití barev. Kresba rodiny probíhala zleva – doprava v pořadí matka, sestra, vlastní osoba, otec. Působí poměrně harmonicky, ovšem ne zcela; usměvavé jsou totiž jen postavy sester, které jsou zobrazené vedle sebe, po stranách stojí rodiče. Všechny postavy mají totožnou velikost.

Starší sestra B zvolila pro kresbu začarované rodiny zvířecí, přírodní i věcné motivy. Postupovala v kresbě zleva – doprava v pořadí matka, mladší sestra, vlastní já a otec. Motiv květiny – podle autorky kopretiny, odkazuje podle ní na matčinu jemnost i ochotu pomáhat potřebným lidem. Kopretina symbolizuje čistotu a nevinnost. Mladší sestru zpodobnila jako mouchu a volbu tohoto motivu okomentovala slovy, že sestra bývala občas otravná právě jako moucha, na druhou stranu i mrštná a rychlá. Podle starší sestry jde o mouchu svým způsobem veselou. Sebe zpodobnila jako knihu, neboť ráda čte, četba je jejím koníčkem. Jedná se o motiv otevřené knihy, proto byla sestra dotázána, proč právě otevřená kniha; podle ní nejspíše proto, že její životní příběh může být ještě změněn či doplněn. Otce vidí jako ptáka, moudrou sovu, a tento symbol ji napadl z důvodu jeho životních zkušeností.

Mladší sestra B obě zpodobnění nakreslila barevně. Pojala kresbu rodiny harmonicky, tj. s usměvavými postavami, které jsou vzájemně spojeny – zeptala jsem se jí, zda ji tak skutečně spatřuje, nebo jde o její přání. Uvedla, že taková rodina bývala, a přestože se sestrou v něčem neshodly, matka se je snažila podle jejího názoru stmelovat. Dodala, že by si přála ztracenou dobu vrátit zpět. Jednotlivé členy zpodobnila zleva – doprava v pořadí rodiče – matka, otec, starší sestra a vlastní já.

V kresbě začarované rodiny v pořadí matka, otec, starší sestra, vlastní já zvolila **mladší**

sestra B pro matku motiv květiny – slunečnice, otci přiřadila motiv psa, starší sestru vidí jako strom a sebe jako slunce. Celý obrázek by se dal spatřovat jako spojení jednoho přírodního výjevu, protože je v tomto případě propojen s modrým pozadím a se zeleným podkladem. V zobrazení otce se potvrzuje Matějčkovo (1981) zjištění, že muž, resp. otec bývá nejčastěji zpodobněn jako pes. Autorka byla dotázána, jaký má vztah k otci, jak jej jako psa vnímá – spatřuje v něm ochránitele a vůdce smečky (rodiny). Matku začarovala do podoby její oblíbené květiny, protože doplnila, že matčiny oblíbenými květinami byly právě slunečnice. Sama prý byla podle mladší dívky „sluníčková“, vnášela energii. Sestru nakreslila jako strom, kterému nechybí kořeny, tedy jistá zakotvenost, ovšem jeho koruna je holá a trčí z ní jen pahýly s drobnými lístky. Strom může symbolizovat mj. zemitost, život, rodokmen aj. Mladší sestra přiznala, že jí starší sestra připadá mnohdy až příliš uzemněná, uzavřenější; o jaký druh stromu jde, neurčila. Sama sobě přiřadila symbol slunce, prý je ráda veselá, směje se a nemá ráda přílišnou vážnost.

Kresby doplnily pohled na kazuistiku obou rodin a potvrdily částečně rozhovory v těchto ohledech:

Sestra A má podle **bratra A** důležitější postavení v rodině a mají k sobě blízký vztah, i proto stojí v kresbách rodiny vedle sebe. Sestra je podle bratra typickým domácím členem, interpretace kresby poukazuje na její nekonfliktní povahu, oblíbenost a jistou zakotvenost v rodině. **Bratr A** vnímá otce jako dominantnějšího. Matku má spojenou zejména s jejími zálibami, zaměstnáním a jistou křehkostí, přesto ji však vnímá jako základní stavební jednotku celé rodiny. **Sestra A** zhodnotila matku jako jakousi strážkyni mladšího bratra, která potřebuje mít o svých dětech zprávy (což uváděla v rozhovoru i matka). U otce poukázala na jeho častou absenci, kterou si z dětství vybavuje (otec v rozhovoru také uvedl, že byl kvůli podnikání často mimo domov). Samu sebe spatřuje jako sečtější, osobu, která je rádkyní a která je ochotná a zvyklá respektovat druhé s jejich potřebami a zájmy.

Přestože v **rodině B** matka nežije, starší i mladší sestra ji do kresby zařadily, neboť pro ně byla důležitou osobou. **Starší sestra B** vnímá mladší sestru do jisté míry stále neutrálně, přesto je pro ni důležitá (už jen při volbě pořadí, ve kterém dala přednost jejímu ztvárnění); k otci má spíše rezervovanější vztah, oceňuje však jeho moudrost. I pro **mladší sestru B** je sestra důležitá, přestože si všímá její uzavřenosti a vážnosti; stejně podstatné je pro ni zakotvení v rodině – otce vidí jako ochránitele, hlavu rodiny. Byla potvrzena částečně i charakteristika obou sester, odlišné povahové rysy, které jsou také jedním z důvodů jejich neutrálního vztahu – mladší sestra je spíše veselejší a uvolněnější povahy oproti vážnější starší sestře, podle té však jedná i bez rozmyslu (jak uvedla v rozhovoru).

10 Diskuse

Rodinné tendence prosociální a antisociální, kterými se ve svých výzkumech zabýval Matějček (1992), vplynuly různou měrou při srovnání případových studií. Ukazuje se, že **rodina A** se snaží ve větší míře udržovat prosociální tendence společným trávením volného času, společnými aktivitami a sdílením zážitků a dojmů, k čemuž přispívají sourozenci navzájem i jejich rodiče. Mezi sourozenci panuje sourozenecká láska, solidarita, obětavost, jíž přináší starší sestra, která zároveň respektuje zájmy a svobodu mladšího bratra. Celá rodina se zdá být napojena na prosociální tendence, dětem je ponechán soukromý čas, přesto spolu členové rodiny spolupracují a jsou pokud možno v kontaktu. Dá se poukázat i na projevy posilující tyto tendence k členům rodiny mimo domov, tj. k prarodičům, k nimž má **rodina A** zřejmý vztah. **Rodina B** je o projevy mimo domov, např. u prarodičů, posilující prosociální tendence v chování ochuzená. V **rodině B** tyto tendence přímo udržovány nejsou, přesto i zde mají rodinní příslušníci snahu sejít se společně alespoň několikrát do roka. **Sestry B** z prosociálních tendencí spojuje sourozenecká láska, spolupráce, obětavost a výpomoc, nedá se tedy říci, že by byly v těchto ohledech ochuzeny, přesto však nevznikl dojem, který by odpovídal tendencím **rodiny A**. Dá se uvažovat nad tím, že jistou spojnici v **rodině B** představují vnoučata, děti starší dcery, jejichž existence spojuje otce i obě sestry, a které mohou být momentem rozvinutí a posílení prosociálních tendencí v rodině.

Antisociální tendence, které jsou v určité míře konstruktivní a zcela běžné, jak uvádějí Matějček (1992) či Čapek & Čapková (2010), vplynuly spíše z rozhovorů s členy **rodiny B**, přesto se o jejich výskytu zmínili i příslušníci **rodiny A**, doznali ovšem jejich výskyt v menší míře. K antisociálním tendencím se dají v **rodině A** přiřadit občasné hádky starší dcery s matkou, k závažnějším konfliktům však mezi sourozenci nedocházelo. Dané tendence jsou prokazatelnější ve větší míře v **rodině B**. Obě sestry upozornily na sourozenecké konflikty, kterých si povšiml i otec a které přetrvávají v jejich vzpomínkách dodnes. Snad jsou i důvodem neutrálního vztahu, který k sobě sestry pojí. Z rozhovorů však nevyplývalo, že by mezi sourozenci v obou rodinách docházelo k časté konkurenci; i sestry v rodině B si spíše hleděly svých zájmů. Snahou sourozenců nebylo si vzájemně konkurovat, nýbrž udržet si zájem rodičů, mít rodiče pod kontrolou. Tento fakt je dán jejich věkovým odstupem, jejich existencí coby tzv. 'kvazijedináčků', o nichž pojednává Leman (2008).

V **rodině A** je patrné, že dobrý vztah spolu sourozenci mají dodnes díky celé řadě faktorů, jednak díky odlišnému pohlaví, výraznému věkovému odstupu, o nichž hovořil Toman (1961), a v neposlední řadě i díky klidné povaze bratra, který se rozhodněji povaze své sestry nikdy nijak výrazně nebránil. Je otázkou, jaký by byl jejich vztah, kdyby byla sestra jiné povahy, a jak by se jejich vztah vyvíjel, pokud by byl bratr obtížně vychovatelným dítětem či pokud by na jeho místě byla sestra – jak totiž starší dcera uvedla, je si vědoma faktu, že by v případě mladší sestry mohly

nastat problémy. Bylo by jistě zajímavé posoudit, jak se bude sourozenecký vztah vyvíjet do budoucna, přestože je patrné, že oba sourozenci utvořili vztah s pevnými základy. Chlapec však vstupuje do věku, v němž se může začít vymezovat proti vlivu obou žen (matky i sestry).

Pokud by byla **starší dcera B** povzbuzována a nenásilně zapojena do pomoci rodičům, byl by její vztah k mladší sestře lepší?

V **rodině B** se zdá být mírně narušený vztah mezi otcem a starší dcerou, která však může otci vynahrazovat svou nepřítomnost alespoň svými dětmi. Vztah mladší dcery k sestřiným dětem a otce k vnoučatům je vesměs kladný.

Před uzavřením této práce se zamysleme nad tím, jakou jinou cestou by se mohl výzkum ubírat a jak by vypadaly výsledky v jiných typech rodin.

Rozhovory s každým sourozencem byly provedeny zvláště v jeho soukromí. Zajímavé by mohlo být srovnání se situací navozenou jako společným hovorem obou sourozenců – jednalo by se o porovnání vzájemných interakcí, reakcí na odpovědi svých sourozenců a případné doplnění výpovědí.

Zajímavé doplnění by mohly představovat také rozhovory s prarodiči jako s dalšími pečujícími osobami, které by mohly poukázat na jiné prvky ovlivňující sourozenecký vztah, jež sourozenci či rodiče nezmínili.

Kresby rodiny a začarované rodiny byly provedeny s každým sourozencem v soukromí. Obohacujícím by se mohlo také stát tzv. kreslení ve dvojici beze slov, při kterém by mohly být patrnější sourozenecké interakce a reakce na druhého.

Je otázkou, jak by výzkum dopadl, pokud by byly zohledněny i děti z rozvedených rodin, jelikož i to může být rozhodující z hlediska jejich vzájemných vztahů – bylo by vhodné položit si otázku, zda vůbec mezi dětmi s rozvedených či doplněných rodin vzniká sourozenecký vztah? Pracovala s probandy z úplné a neúplné rodiny, jelikož se domnívám, že bylo vhodné srovnat výsledky vztahů mezi sourozenci z těchto rodin s rodinami neúplnými. Zvolila jsem sourozence jednak opačného, jednak totožného pohlaví, u nichž se ukázaly zajímavé výsledky. Jiné výsledky by mohla přinést volba sourozenců v jiném pořadí narození, tedy např. v rodině A staršího bratra a mladší sestry či jiného pohlaví, např. v rodině B dvou bratrů. Domnívám se, že by i změny ve volbě pohlaví sourozenců přinesly zajímavé výsledky, které by se daly srovnat s výsledky tohoto výzkumu.

Z kvalitativního výzkumu vyplynulo o několik hypotéz, jež by bylo možno kvantitativně ověřit:

Hypotéza 1: Sourozenci s větším věkovým odstupem, ovšem opačného pohlaví, mají kvalitnější vztah než sourozenci totožného pohlaví.

Hypotéza 2: Sourozenecký vztah ovlivňuje mimo věkový odstup a pohlaví několik dalších faktorů, mj. povaha sourozenců či rodičovské jednání.

Hypotéza 3: K budování a prohlubování sourozeneckého vztahu přispívají i společné aktivity a společně strávený čas.

Závěr

Cílem této práce bylo popsat sourozenecké vztahy u dětí s výrazným věkovým odstupem, jak na vzájemné vztahy pohlíželi rodiče a samotní sourozenci. Výzkum popsal jevy, které byly nalezeny v uvedeném vzorku. Práce zodpověděla několik výzkumných otázek.

Výzkumná otázka 1 zněla: *Jak vnímají vztah svých dětí rodiče a jak na něj nazírají děti samotné?* Výrazný věkový rozestup mezi sourozenci ukázal v obou rodinách odlišné výsledky z hlediska pojetí sourozeneckých vztahů. V rodině A byl sourozenecký vztah na dobré úrovni, v rodině B byl sourozenecký vztah neutrální. Sourozenecké vztahy však ovlivnila celá řada faktorů, mimo jiné i pozitivní či negativní povahy sourozenců. O sourozeneckých vztazích vypovídala i skutečnost, jakým způsobem se sourozenci vzájemně charakterizovali, jakých vlastností si na sourozenci vážili, jaké naopak kritizovali. Pokud bylo na upevňování sourozeneckého vztahu soustavně pracováno již před příchodem mladšího sourozence, byl vztah na dobré úrovni již v minulosti a udržel se na ní dodnes. Pozitivní sourozenecký vztah podporovaly i rodičovské snahy, např. podnikání společných aktivit. Sourozenecký vztah nemusel být ovšem podporován přímo rodiči či sourozenci, jisté pojitko představovala i vnoučata, která se stala mostem mezi rodinou. Pakliže doznal sourozenecký vztah v minulosti určitých příkoří a prošel různými spory, tyto faktory se podepsaly na jeho kvalitě. V obou rodinách bylo zaznamenáno odlišné pojetí sourozeneckých vztahů, přesto se členové dané rodiny shodli v hodnocení sourozeneckého vztahu, a bylo proto patrné, že kvalita vztahu byla všem členům dané rodiny známá.

Výzkumná otázka 2 hledala odpovědi na dotaz: *Jak se sourozenci hodnotí mezi sebou navzájem a jak nahlíží na druhého sourozence?* Odlišné bylo i chápání sourozenců navzájem mezi sebou. Vzniklo určité pojetí staršího sourozence, ke kterému mladší dítě zpočátku vzhlíželo a chápalo jej jako autoritu. Starší sourozenci byli v obou rodinách mladšími dětmi vnímáni jako autority, které jim částečně nahradily matky. Toto pojetí pozitivní autority mohlo přetrvávat i v pozdější době (viz rodina A), nebo mohlo být narušeno vzbouřením se mladšího dítěte (viz rodina B). Mladšího sourozence starší dítě chápalo jako jedince, který měl poslouchat a kterého bylo třeba vést a vychovávat. Starší sestry působily také jako autoritativnější osoby, k nimž se vztahovali mladší sourozenci. Jejich funkcí bylo mimo jiné mladší sourozence uvést do společnosti, pečovat o ně během školní docházky a pomáhat jim s povinnostmi. Z těchto důvodů byl jejich pokročilejší věk důležitým činitelem při utvrzení postavení v rodinném systému. Možností poukazující na hodnocení sourozenců byla i představa sama sebe v sourozencově těle. S představou dovedli sourozenci pracovat pouze částečně (viz rodina A), spíše nebyli schopni si situaci představit (viz rodina B).

Další výzkumná otázka 3 nesla znění: *Jakým způsobem sourozenci naplňovali / naplňují společně strávený čas?* Výrazný věkový rozestup mezi sourozenci utvářel zejména odlišné zájmy,

přinášel s sebou tudíž řešení otázek ohledně trávení společného času. V obou rodinách spolu sourozenci v předškolním věku mladšího dítěte trávili volný čas častěji různými aktivitami, následné sdílení společného času se týkalo zejména pomoci se školními povinnostmi a doprovázením do školy. Výraznější věkový odstup mohl být výhodný díky sourozenecké péči o mladší dítě a během utváření kvalitního vztahu, tato zodpovědnost však přinášela staršímu dítěti i několik omezení týkajících se osobní svobody. Tendence k naplňování společného času mohly přetrvat i do současnosti (srov. rodina A), přestože již nešlo o pravidelnou činnost. Společný čas byl v současnosti tráven spíše při rodinných příležitostech či svátcích (zejm. rodina B), sourozenci spolu pravidelně volný čas již nesdíleli.

Poslední výzkumná otázka 4 byla: *Jak děti vnímaly rodičovské výchovné přístupy a jejich případnou odlišnost mezi sourozenci?* Rodičovské jednání sourozenecké vztahy také ovlivnilo a často v dítěti ponechalo nezaměnitelnou stopu, neboť se stalo vzpomínkou na minulé chování, ne/spravedlnost či křivdy, které dítě pociťovalo i v pozdějším věku; tím pádem se určitým způsobem dítě vztahovalo i ke svému sourozcovi, zvláště pokud se právě jeho nespravedlnost netýkala. Rodiče se staly osobami, které výraznou měrou utvářely rodinnou atmosféru. Rodiče předpokládali od starších dcer jistou rozumovou vyspělost, tudíž kladli již jistá východiska pro sourozenecký vztah, jakým směrem by se měl ubírat, kdo ze sourozenců by měl být tím zodpovědnějším a rozumnějším. Rodiče doznali, že náročnější výchova staršího dítěte a požadavek větší zodpovědnosti byly dány mládím, s postupujícím věkem z mnohých požadavků ustoupili. Věk starších sourozenců byl faktorem, který přispěl k utvrzení postavení v rodinném systému, neboť byli bráni jako rozumově vyspělejší, a proto mohli matkám s mladšími dětmi pomáhat. Starší sourozenci se tím pádem stali důležitou osobou v rodině. Odlišné požadavky na starší děti byly kladeny v obou rodinách a ponechaly v dětech nezaměnitelné stopy. Toto pojetí odlišných nároků bylo zhodnoceno různým způsobem. Staršího sourozence nároky rodičů neobtěžovaly a nechápal je jako příčinu sporu s mladším sourozcem (viz rodina A), nebo cítil jistou křivdu za odlišné nároky (byť ne každodenní) a vyšší přísnost, které se vztahovaly k jeho osobě, a k mladšímu sourozcovi již takovou měrou ne. Podstatný činitel rodičovského jednání představoval i zájem rodičů o sourozence. Pokud sourozenci nabyli dojmu, že byli v centru zájmu oba vyrovnaně, žádný z nich nedoznal pocitu, že by byl rodiči upozadován. Rodiče nevytvářeli pocit příkoří v sourozeneckém vztahu. Jestliže však některý ze sourozenců vycítil, že v centru zájmu byl častěji druhý sourozenec, je nasnadě, že si byl této skutečnosti vědom a ponechala v něm stopu.

Odlišnosti mezi sourozenci pocházely z pořadí narození a pohlaví sourozenců, jak dokládaly odborné zdroje. Mnohé výzkumy ukázaly, že pořadí sourozenecké konstelace není nahodilým principem, nýbrž že skutečně funguje a dává dítěti určité povahové i vývojové rysy. Dalo by se tedy podle této teorie předvídat, jací potomci budou. Zajímavým zjištěním bylo, že

pořadí narození čistě jako takové nevymezuje povahu dětí, podstatnými se staly i věkový rozdíl mezi sourozenci a doba jejich příchodu. Pokud byly mezi sourozenci větší věkové rozdíly pěti let a více, druhé dítě se stávalo se spíše nově prvorozeným. Sourozenecké vztahy mimo výraznější věkový odstup ovlivnila samozřejmě řada dalších činitelů: rozdílnost povah a dispozic mezi dvěma sourozenci, tj. mezi starším a mladším dítětem, ovšem i rodičovské jednání. Dítě totiž neovlivnilo pouze pořadí, v kterém přišel na svět, velký vliv na jeho vývoj měli i rodiče, postupem času i okolí blízké a vzdálené, jeho vrstevníci a instituce. Jedinice ovlivnily neméně i vazby na sourozence, jenž mohl být dokonce jeho učitelem a vzorem či konkurentem.

Pořadí narození s sebou nese více či méně problematické vztahy mezi všemi sourozenci, které jsou hodny zájmu. O vazbě mezi dětmi rozhodne právě pořadí narození, jejich pohlaví nebo věk, povahové rysy i rodičovské jednání. Každý, kdo pochází z rodiny s dvěma i více dětmi, na své sourozence a na příjemné i nepříjemné zážitky s nimi nezapomíná.

Seznam literatury a pramenů

- [1] Adler, A. (1999). *Porozumění životu. Úvod do individuální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Aurora.
- [2] Adler, A. (1995). *Smysl života*. Vyd. 1. Praha: Práh.
- [3] Adler, A. (1994). *Psychologie dětí: děti s výchovnými problémy*. Praha: Práh.
- [4] Campbell, R. (1992). *Potřebuji tvou lásku: (co můžeš udělat pro své dítě)*. Praha: Návrat domů.
- [5] Čapek, J., & Čapková, M. (2010). *Pozitivní výchova sourozenců v rodině*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- [6] Dobson, J. (1995). *Rodičovství chce odvahu*. Vyd. 1. Praha: Návrat domů.
- [7] Dumonteil-Kremer, C. (2015). *Další dítě v rodině*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- [8] Eckstein, D., & Kaufman, J. (2012). The role of birth order in personality: An enduring intellectual legacy of Alfred Adler [Electronic version]. *Journal of individual psychology*, 68, 1, 60–74.
- [9] Faber, A., & Mazlish, E. (2010). *Osvobození rodiče, osvobozené děti: váš průvodce šťastné rodiny*. Vyd. 1. Brno: Computer Press.
- [10] Faber, A., & Mazlish, E. (2009). *Sourozenci bez rivalry*. Vyd. 1. Brno: Computer Press.
- [11] Faber, A., & Mazlish, E. (1987). *Siblings without rivalry: how to help your children live together so you can live too*. New York: W. W. Norton.
- [12] Fraibergová, S. (2002). *Magické roky: (jak pochopit a řešit problémy raného dětství)*. Vyd. 1. Praha: Triton.
- [13] Giddens, A. (1999). *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo.
- [14] Hašková, H.; Pomahačová, J. (2006). *Rodičovství a bezdětnost ve vybraných časopisech pro ženy a pro muže*. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- [15] Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- [16] Jackson, M. (1978). Ambivalence and the last-born: birth order position in convention and myth [Electronic version]. *Man*, 13, 3, 341–361.
- [17] Kantor, D., & Lehr, W. (1975). *Inside the family: Toward a theory of family process*. San Francisco: Jossey-Bass. In: Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- [18] Kramer, Ch. (1980). *Becoming a family therapist*. New York: Human Sciences Press. In: Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- [19] Křivohlavý, J. (2004). *Pozitivní psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- [20] Lacinová, L.; Škrdlíková, P. (2008). *Dost dobří rodiče, aneb, Drobné chyby ve výchově dovoleny*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- [21] Leman, K. (2011). *Prvorozený – výhoda, či handicap*. Vyd. 1. Praha: Návrat domů.
- [22] Leman, K. (2008). *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál.
- [23] Maslow, A. (2014). *O psychologii bytí*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- [24] Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.

- [25] Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- [26] Matějček, Z., & Strohbachová, I. (1981). Kresba začarované rodiny. *Československá psychologie* 25, 4, 316–329.
- [27] Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- [28] Minnett, M. A.; Vandell, L. D.; Santrock, W. J. (1983). The Effects of Sibling Status on Sibling Interaction: Influence of Birth Order, Age Spacing, Sex of Child, and Sex of Sibling [Electronic version]. *Child Development*, 54, 4, 1064–1072.
- [29] Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada.
- [30] Možný, I. (1999). *Sociologie rodiny*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství.
- [31] Novák, T. (2007). *Sourozenecké vztahy*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing.
- [32] Prekopová, J. (2002). *Prvorozené dítě: o sourozenecké pozici*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- [33] Říčan, P. (2006). *Cesta životem*. Praha: Portál.
- [34] Shrader, K. W.; Leventhal, T. (1968). Birth order of Children and Parental Report of Problems [Electronic version]. *Child development*, 39, 4, 1165–1175.
- [35] Sobotková, I. (2007). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.
- [36] Šulová, L. (2004). *Raný psychický vývoj dítěte*. Vyd. 1. Praha: Karolinum.
- [37] Švaříček, R., & Šed'ová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál.
- [38] Toman, W. (1961). *Family constellation*. New York: Springer Publishing Company.
- [39] Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Vyd. 1. Praha: Karolinum.
- [40] Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum.

Seznam příloh

Příloha 1 – Sebereflexe vztahu s nevlastní sestrou

Příloha 2 – Rodina A

Příloha 2.1 – Rozhovory s členy rodiny A

Příloha 2.2 – Kresby sourozenců rodiny A

Příloha 3 – Rodina B

Příloha 3.1 – Rozhovory s členy rodiny B

Příloha 3.2 – Kresby sourozenců rodiny B

Příloha 1 – Sebereflexe vztahu s nevlastní sestrou

Když jsem uvažovala nad výběrem tématu k bakalářské práci, zaujala mě problematika sourozeneckých vztahů u dětí s výrazným věkovým odstupem, neboť sama mám starší nevlastní sestru, od které mě dělí 18 let. Sestra se narodila z prvního manželství mé maminky v jejích 18 letech. Manželství se však v brzké době rozpadlo. Maminka se podruhé vdávala v 33 letech, sestře bylo tedy mezi 14–15 lety, když její výchovu převzal můj tatínek. Já jsem na svět přišla přibližně rok předtím, než se sestra v 19 letech vdávala. Tuto skutečnost zmiňuji z toho důvodu, že se za rok a 8 měsíců narodila má neteř, která také vztahy mezi mnou a sestrou do velké míry ovlivnila. Nyní bych se ráda zaměřila na vývoj sesterského vztahu, který prošel mnoha proměnami.

Pokud si vybavím dobu dětství a tehdejšího vztahu se sestrou, jako sestru jsem ji příliš nevnímala. Byla pro mě “starší paní”, jezdila za námi na návštěvy i s neteří, s níž jsem trávila čas hraním her mnohem více, a mnohdy jsme se také proti mamince a sestře spiknuly. Jako věkově bližší “sestru” jsem vnímala právě neteř – protože nám bylo hloupé udávat, že jsme teta a neteř, což lidé nebyli schopni pochopit, vydávaly jsme se za sestřenice.

Sestra se mnou jednala jako s druhým dítětem, chovala se ke mně ovšem moc hezky – nemohu říci, že by mi nějak rozkazovala, ale samozřejmě mě také vychovávala jako svou dceru, což mi vadilo – nelíbilo se mi, že mi najednou rozkazuje další osoba, která je navíc jen mojí “sestrou”. Po hádkách s mladší neteří mě navíc sestra i maminka káraly a já si pamatuji, že jsem si chodila na “nespravedlnost” stěžovat k babičce.

Bylo pro mě zvláštní přijmout fakt, že mám tak starší sestru, která by mohla být ve věku mé matky. Sestra a maminka mně i neteři kupovaly dárky k různým svátkům, narozeninám a i toto obdarovávání jsem přičítala světu dospělých, osob, které o dítě pečují, ovšem přímý vztah už s ním navázat nemohou. Jezdily jsme za její rodinou s maminkou na návštěvy, ale nemohu tvrdit, že by mi někdy chyběla – těšila jsme se vždy na neteř, s kterou strávím společně čas, a sestru jsem brala jako osobu, která ji musí přivést a která stráví čas s maminkou. Sourozence jsem dříve chtěla, abych si mohla hrát se stejně starým dítětem, proto jsem si jej nahrazovala neteří nebo kamarády.

Domnívám se, že sestra, přestože měla s maminkou vždy hezký vztah, na mě mohla ve skrytu duše žárlit, ač to nikdy nepřiznala; vyplynulo to ovšem z jednoho dřívějšího sporu. Přišlo jí, že se o mě maminka mnohem více stará a věnuje mi více času, než kdysi věnovala jí.

K uvědomění a k přijetí sesterského vztahu u mě došlo přibližně kolem 13–14 let, i když si nedokážu přesně vybavit dobu, kdy jsem sestru “přijala” - nemám tím na mysli, že bych ji nějak odmítala, jen jsem k ní do té doby neměla tak vřelý vztah – měla svou rodinu a nesdílela společnou domácnost, neviděly jsme se proto denodenně.

V období dospívání a mladší dospělosti jsem si se sestrou začala více rozumět, přišly jsme

na oblasti podobných témat. Mnohé záležitosti také sestra tolik neřešila jako maminka, nechávala jim volnější průběh – dokázala více věcí povolit, když jsem přijela na návštěvu za neteří. Pokud jsem měla já či neteř nějaké starosti, snažily se nám obě dvě, sestra i maminka společně pomoci. Vždy jsme se mohly oběma svěřit a požádat je o radu a jakoukoliv pomoc.

Dnes je náš sesterský vztah klidný, nikdy jsme spolu neměly žádné větší spory. Přesto nemohu tvrdit, že bychom na sobě byly nějak závislé a měly tendenci k pravidelným setkáním – každá žijeme v jiném městě, vidíme se několikrát do roka. Po úmrtí maminky nás už s otcem sestra ani neteř tak často nenavštěvují – k společným setkáním dochází během narozeninových oslav a Vánoc. Ačkoliv jsem ráda, že mám sestru, nedá se říci, že bych měla pocit nějaké sesterské sounáležitosti – s tak velikým věkovým odstupem a odlišným životem to nejspíš ani není možné.

Příloha 2 – Rodina A

Příloha 2.1 – Rozhovory s členy rodiny A

Prvorozené dítě

Tak bratra jsem měla vždycky moc ráda a dodnes mám, myslím si, že spolu máme pěkný vztah celý roky. Vydrželo nám to dodnes a myslím, že je to pořád stejný. Nikdy jsme se nijak zvlášť nehádali, nebylo ani proč, tak on byl kluk a já holka, a ty si myslím, že se ani nehádají tolik jako dvě holky. Musím říct, že jsem ráda, že mám bráchu a ne třeba ségru (*úsměv*), protože vím od kamarádek, který mají sestry, že se často hádaly a někdy se hádají i dnes (*přemýšlí*). Ani jsem sestru nějak extra nechtěla, protože když jsem byla třeba u kámošky, tak ta měla ještě před bráchou malou ségru, a to byl docela fakt zmetek, dělala různý naschvály a neměly jsme s kámoškou klid. No těšila jsem se na bráchu, říkala jsem i mamce, že bych radši měla brášku, že doufám, že to bude chlapeček, až se to miminko narodí (*úsměv*). Vim, že taťka se taky nějak víc těšil na kluka, už měl mě, tak chtěl změnu (*smích*). Líbilo se mi, že se budu moct o bráchu starat, že to bude taková moje panenka na hraní, že ho budu moct přebalovat, když bude třeba, budu se s nim mazlit, krmit ho kašičkou, hrát si s nim, oblíkat ho do oblečků, a on mě bude poslouchat a bude hodnej (*smích*). (*pauza*) Helejte, tady jsme třeba fotce, jak ho vezu v kočárku, a tady jak jsme na zahradě, mně je nějakých 12 a půl a bráchovi teda asi půl roku. Moc jsme se na něj těšila, živý miminko pro mě bylo lepší než panenka na hraní, už jsem si plánovala a představovala, jak se o něj budu starat, jaký to bude. Takže musím říct, že to bylo super mít mladšího brášku, bylo to roztomilý miminko, takže jsem byla vlastně ráda, že ho mám, bylo to fajn (*úsměv*).

Jak Vás rodiče připravovali na příchod sourozence?

S mamkou jsem si o miminku povídala, byla jsem už dost stará, abych víc chápala, o co jde, proto mi mamka vše říkala, jak se na to miminko těšíme, řešily jsme si výbavičku, jaký koupíme oblečky, hračky a tak, co koupíme, co zařídíme, jak zařídíme bráchovi pokojíček, aby se mu tam líbilo. To jsme hodně vymýšlela i já, proto má dodnes brácha napůl modrej a žlutej pokoj (*smích*). Ale prej se mu tam líbí. Strašně moc mě bavilo to všechno nakupování a shánění, dycky když jsem něco viděla, tak jsem to řekla mamce a šly jsme to koupit, nebo jsem to koupila i já sama, bavilo mě kupovat mu hračky, kupovala jsem je taky ze svého kapesného (*důraz*), co jsem měla našetřený. Babička nám taky pomáhala, vona se starala i o mě, když jsem byla malá, a o bráchu ještě taky. Kámošky mi prý záviděly, že mám malýho bráchu, kterej je hodnej. Někdy jsme jim ho vzala ukázat, aby koukaly. Rodiče byli rádi, že jim pomáhám, že si můžou odpočinout, taky měli hodně práce, takže jsem byla ráda, že můžu pomoci, bylo to takový důležitý pro mě. Vždycky mi říkali, jak jsou rádi, že mě maj, že jim takhle pomáhám (*úsměv*).

Jaké aktivity podnikáte společně? Jak to bylo dříve a jak je to dnes?

No tak je fakt, že čas tráví brácha hlavně s taťkou, mají spolu takový ty chlapský zábavy, takže já už s ním dneska moc času netrávím. *(pauza)* Teda jo, když přijedu, tak se vidíme, ale nijak toho spolu moc nepodnikáme, ani nevím, co bysme mohli dělat *(přemýšlí)*. Jo, občas si zahrajeme I s rodičema společenský hry, když je čas a nálada, tak to jo. *(pauza)* A dřív? No tak když byl brácha malej, tak to bylo to hraní, starala jsem se o něj, vodila jsem ho do školky, pak do školy a domů, aby se mu nic nestalo a aby trefil, chodila jsem s ním ven, kde byly jiný děti, tak jsme si hrály všichni spolu. A taky jsme jezdili oba za babičkou a dědou, to jezdíme s rodičema pořád, jo, dycky si čas uděláme a jedeme tam na Vánoce, na narozeniny, různý svátky, ale i tak přes rok jen tak. A u babičky to bylo super, vona bydlí na druhým konci jako Čech blízko Litoměřic *(pozn. vzdálenost byla důvodem neúčasti prarodičů v rozhovoru)* a jeli jsme za ní vždycky o prázdninách skoro na celý dva měsíce. Babička se o nás taky hezky starala, bydlí s dědou spíš v takový chalupě s velikou zahradou, blízko je les, tak jsme chodili I s bráchou a babičkou a dědou na houby, nevím, na ovoce, ostružiny, na borůvky, pak dělala babička koláče a různý dobroty, nebo z hub omelety a nějaký slaný koláče, *(přemýšlí)* pak jsme si hráli u nich na zahradě, chodili jsme se koupat s dalšíma dětma k rybníku, jo tam to bylo dycky fajn. *(pauza)* Tak než jsem šla na střední, tak jsem se o bráchu starala hodně, to jsme si pěkně hráli, pak si tam našel nějaký jiný kamarády. No, jezdili jsme tam vlastně, když tam přemejšlim, vlastně celých 6 let, takže nějak do mých 18, 19 let, pak jsem šla na vysokou, tak to nebylo už na celý prázdniny, ale tak jezdíme tam pořád jo, přes rok a tak. A brácha ten už tam taky sám na prázky nejede, protože chce bejt s klukama, ale tam byly taky hodný, fajn děti *(úsměv)*. Mám odtad' i pár kamarádů. Dneska si spíš píšeme maily nebo přes net, už se moc nevidíme, jsou přeci jen daleko, ale občas se třeba jednou ročně s nějakýma sejdu, tak je to fajn je zase vidět *(úsměv)*.

To jste spolu měli hezké dětství. Vidím, že jste se o bratra ráda starala. Jakým způsobem Vás péče o bratra "poznamenal"?

(smích) To jste řekla pěkně, prej poznamenala. No je to I kvůli tomu, co dělám, že jo. Tak brácha nikdy nějak extra nezlobil, vždycky mě poslouchal, takže mi starost o něj přišla spíš jako radost, I když to zní možná divně, ale fakt to tak bylo no, fakt bych neměnila. Mě to prostě bavilo, byla jsem taková ta důležitější, ale nic špatnýho jsem mu nedělala, on byl opravdu klidnej a poslouchal dycky. Ani jsme se moc nehádali no. A nejspíš i proto jsem se rozhodla pracovat v jeslích s malýma dětma, protože mám takovou fajn zkušenost z dospívání, když jsem si už určitý zkušenosti nasbírala s bráškou. K dětem mám dodnes pozitivní vztah, proto bych sama chtěla aspoň dvě, a mám všechny moc ráda, i když je jasný, že už nejsou všechny tak hodný a ovladatelný, jako byl brácha, ale tak to je normální, každý dítě je jiný. *(pauza, přemýšlí)* Jo a ještě k těm prázdninám, jak jsme jezdili k babičce a dědovi, tak jak jsem se starala o bráchu, tak jsem někdy na starost dostala i jiný děti, tak jsem byla taková trochu chůva. Tak jsem byla takovej trochu jejich vedoucí *(smích)*. Já jsem teda

jezdila i ráda na dětský tábory, když jsem nebyla u babičky, brácha tam byl taky asi jednou, ale já jezdila víckrát, mě to tam bavilo. A pak jsem tam byla už i jako vedoucí a starala jsem se o ty děti, hlídala jsem je, vymýšlela jsem jim různé úkoly, to bylo moc fajn, na táboře mě to dycky bavilo. Tak jsem jela buď k babičce, nebo na ten tábor a to byly moje prázdniny (*úsměv*).

A stávalo se, když jste byla starší, že byl mladší sourozenec v centru zájmu rodičů? Jak vám bylo?

(*přemýšlí*) Hmm, ani nevím, myslím, že to snad ani nebylo. To si ani neuvědomuju. Myslím, že jsem to nijak nevnímala, protože mě to s bráchou bavilo. (*pauza*) Tak teda já nevím, co chcete slyšet nebo co mám říct. Jako jestli se o něj starali nějak víc nebo jak? No tak to myslím bylo asi stejný i u mě, že se o nás starali pořád stejně. A nějak rozmazlený jsme nebyli ani jeden.

A ještě poslední otázka – co si myslíte, že by se změnilo, kdybyste byla v těle sourozence?

(*smích*) No tak to fakt netuším. To si nedovedu představit. Asi bych víc zlobila jako kluk, nevím.

Druhorozené dítě

Máš pěkně barevný pokoj.

Jo, díky, no tohle byl nápad ségry a mamky, tak ho mám už takovej od dětství.

A jak se o tebe vlastně starala starší sestra?

Hm, jako je fakt, že ségra se o mě dycky moc hezky starala, je fakt hodná, teda to byla dycky. No tak třeba vim z vyprávění, že jako mimino mě i přebalovala, což já bych teda nedělal, fuj, ale jí to prej nevadilo. A pak mě i oblíkala, kupovala mi prej s mamkou dárky a nějaký kraviny pro mimina, jak tak jsou v krámech, nevím co přesně. A co si už pamatuju, bylo, když jsme jezdili za babičkou a dědou, tak to jsem jel dycky se ségrou na prázdniny, teda dycky, (*pauza, přemýšlí*) někdy jela ségra na tábor, já tam byl jen dvakrát, jí to tam bavilo asi víc, mě tolik zase ne, některý vedoucí byli pěkně protivný, tak jsem pak už jezdit nechtěl. No ale jinak se o mě starala právě i u babi o těch prázdninách. Hrála si se mnou hry, chodili jsme do lesa na houby, borůvky, pak jsme si hráli s dětma odtud z vesnice. Takže to bylo fajn, to bylo pěkný dětství (*úsměv*). (*pauza*) Jo a ještě jsem zapomněl říct, že mě vodila i do školy, do školy a domů. A taky se se mnou učila.

Jak jsi starší sestru vnímal?

No (*přemýšlí*) tak ségra byla dycky taková ta autorita, ale jako v dobrým, dala se snést dycky. A poslouchal jsem jí myslím fakt dost a nevadilo mi to. Mám jí moc rád a ona mě taky, že jo. (*pauza*) A jsem rád, že mám ségru, a zrovna takovouhle, některý holky totiž dovedou bejt dost protivný, to vim od kámošů, který maj taky ségry (*úšklebek*). Hezky se o mě starala, teda dneska by mě mohlo nějaký to starání i štvát, ale já to snesu. Neprudí zas tolik a nikdy to nedělala. Myslím, že má pro mě dost pochopení a je v pohodě.

Jaké aktivity podnikáte společně? Jak to bylo dříve a jak je to dnes?

No tak teda nikdy jsme si spolu třeba nehráli, ona měla své kámošky, já zase své kámoše, ale tak to

je jedno, to asi ani nejde, já byl prcek a ona navíc holka, tak nás to taky nebavilo. Ale jako malej, to jo, to si pamatuju, že si se mnou ségra hrála takový ty hry pro děti. A taky jak jsme jezdili k babičce a dědovi, tak tam jsme si hráli, to se o mě starala, no a taky jsme si hráli s ostatníma dětma, tak jsme si hráli všichni dohromady. Pak jsem si rád hrál na počítači, s klukama venku třeba fotbal nebo tak, takže jsme si dělali každej, co jsme chtěli. I se o mě teda starala, fakt jo, musím říct, že pěkně, byla na mě hodná, a to pořád je, vodila mě do školy, ze školy, všude, kde bylo třeba. Taky mě třeba vzala za svýma kámoškama jako mimino nebo malýho, tak si se mnou holky hrály (*smích*), to mi ani nevadilo, dneska by mi to teda vadilo, ale byly fajn všechny. (*pauza, přemýšlí*) Dneska je blbý, že není s náma doma tolik, jak by měla, ale tak má svojí práci, tak je jasný, že nemůže bejt doma pořád. Ale je super, že aspoň vždycky přijede po práci po tejdnu a je tu. Akorát že se už tolik nevidáme, ale dycky se na ní těšíme. A dodneška mi poradí a pomůže, když potřebuju. Ještě že jí mám (*úsměv*).

Jak ti bylo, když byla starší sestra v centru zájmu rodičů?

(*přemýšlí*) No, já si myslím, že to bylo tak vyrovnaný a je pořád. Takže to nevim, co říct.

Jak by sis představoval svou vlastní rodinu?

(*překvapeně*) Jé, vlastní rodina? No to nevim teda, to je dotaz. Ale tak jo, jednou určitě, děti jsou fajn, i když nevim teda. Asi bych chtěl jedno nebo dvě, klidně dvě, ale víc ne (*rozhodně*).

A ještě poslední otázka – co si myslíš, že by se změnilo, kdybys byl v těle sourozence?

Ježiš (*smích*). To bych nechtěl. Nevim, no tak byl bych holka, ale to by se mi nelíbilo. Ale zase kdybych byl ségra, tak bych to měl dobrý, ona je hodná, tak to by ještě šlo.

Matka

Jo tak teď se zeptáte mě na naše děti. No naše děti máme samozřejmě s mužem oba moc rádi, i když nás taky občas zlobí, ale to je všude. Jinak jsou hodný, nebyly s nimi žádný problémy, takže si myslím, že jsou dobře vychovaný nebo že prostě jsou hodný, asi se tak narodily (*úsměv*). (*pauza*) Nebyli jsme na ně nějak přísný, ale určitý pravidla dodržovat museli, to já nemám ráda, když jsou děti rozmazlený a drzý. Taky záleží na rodičích, jak si je vychovaj.

A jaké jste tedy měla nároky na obě děti? Lišily se nějak?

Tak to si myslím, že jsme měli s mužem oba stejný nároky na syna i dceru. (*přemýšlí*) I když je možný, že na syna jsme už byli možná trochu mírnější, taky jsme už byli o něco starší, tak je to asi tím. Ale nemyslím si, že bysme na dceru byli nějak extra přísní, to ne, jako já jsem pro přísnější výchovu, když dítě neposlouchá, tak se musí nějak zakročit, ale to jsme dělat s dětma nemuseli. Nijak nezlobily, dneska jsou taky v klidu, nedělají žádné potíže, tak není důvod něco měnit. (*přemýšlí*) Teda jak už jsme řekla, měly určitý pravidla, třeba kdy mají přijít domů, kam můžou, od kolika let, nechtěla jsem dceru pouštět brzo na diskotéky, pak teda začla chodit, tak se mi musela

hlásit, protože jsem se o ní dost bála. Je ale fakt, že jsme na starší dceru měli jako mladí rodiče větší nároky, o syna máme taky strach, jak už jsme starší, a to máme pořád i o dceru. A u syna je to myslim stejný, taky potřebuju vědět, kde je a co dělá.

Čeho jste se bála, když se měl narodit mladší syn?

No tak bála jsem se trochu toho, jestli nebude dcera žárlit, protože jsem to viděla u sestry, ta má dvě holky a ty se dost hádaly, ta starší myslim trochu žárlila, tak jsem si říkala, jestli to bude taky holka, tak to bude asi stejný; ale dcera se naopak na brášku moc těšila, věděla jsem, že chce bráchu, syna chtěl i manžel. Byla jsem teda moc ráda, že to takhle hezky vychází. Vždycky jsme se snažili nedělat mezi nima rozdíly, starat se o ně o oba hezky, dát jim, co potřebovali. Tak snad to tak cítí i oni.

Jak jste vnímala věkový rozdíl mezi dětmi?

Dceru jsme měli dost brzo, dneska už se to tak nenosí, s mužem jsme byli spolužáci a prostě jsme se do sebe zakoukali, vzali jsme se a rok po svatbě se nám narodila. Pak jsme si řekli, že počkáme, ale bylo to moc hodný dítě, nebyly s ní žádný problémy, i když jsme ji taky drželi zkrátka, ale nebylo to ani tolik třeba. No ale potřebovali jsme vydělat nějaký peníze, dostavit barák, tak jsme si řekli, že když budeme mít druhý dítě, tak takhle brzo už ne, že počkáme nějaký ten rok. Ono z toho bylo nakonec 12 let, ale to nevadí (*úsměv*). Syn byl taky plánovaný dítě. A to už jsme měli docela slušný výdělek, zajištěnou rodinu, aby se něco nestalo, tak jsme si řekli, že si pořídíme ještě jedno dítě, ale jen jedno, další už jsme nechtěli, to už by bylo moc práce a taky jsme si řekli, že dvě děti bohatě stačí. Manžel chtěl teda změnu, spíš chlapečka, a ono to vyšlo (*úsměv*). A bylo super mít dceru, která už byla starší, rozumná, už ve věku, kdy mohla pomáhat, to musím opravdu ocenit (*úsměv*). Dokonce jí to bavilo starat se o bráchu a taky ho vychovávala. Takže byl vlastně ten větší věkovej rozdíl výhodný (*smích*). Pomáhala mi s nimi i mamka, brala si je o prázdninách.

Jaký je podle Vás vztah mezi dětmi? Jak se vztah vyvíjel?

A jo, myslim si, že spolu mají fakt hezkej vztah, pořád si rozumí, nezlobí se, ani si nepamatuji, že by se někdy nějak pohádali. Dcera se o mladšího syna vždycky pěkně starala, dost mi pomáhala, když jsem nebyla doma, protože mám poměrně časově náročnou práci, musím tam být, i když třeba nechci. Dodnes mi vlastně pomáhá, třeba když přijede z Německa, tak když nestíhám, nejsem doma, tak uvaří, uklidí, zavolá bráchovi, stará se o něj. I dneska když má přijet, tak se už na ní těšíme, její brácha jí třeba něco koupí nebo jí vypráví, co se mu povedlo ve škole, v zápase a tak. No a já se na ní těším taky, to je jasný, jsme rádi, že s náma pořád bydlí, máme tu dost místa, tak proč ne. Ale v Německu je lepší práce a taky dělá to, co jí baví. Ona se vždycky ráda starala o děti (*úsměv*). Myslim si, a to nechci působit nějak třeba nafoukaně, ale že jsme je dobře vychovali a že si spolu rozumí a hezky se k sobě chovají. Musím říct, že jsme s mužem rádi, že máme tak hodný děti, když to vidím u jiných rodin.

Otec

(přemýšlí) Jo tak o vztahu dětí ví spíš žena, ale tak něco Vám snad povím. To víte, zas tak moc se mi nesvěřují, třeba ženě toho poví víc, ale tak ptejte se.

Jaké jste měl nároky na obě děti? Lišily se nějak?

(přemýšlí) Tak to asi jo, já to vidím klasicky, na dceru jsou jiný nároky než na kluka. A taky byla první, tak měla asi víc práce no, ale zase jako holka nemohla dělat všechno, nějakou těžkou práci. Já jsem jí ani nezapojoval, to spíš žena. Já spíš zapojuju kluka, aby něco uměl a nebyl nemehlo. Dcera všechno zastala, pomáhala a pořád ženě pomáhá, je to moc hodná holka, i nám uvaří, uklidí, když je třeba, a jsem rád, že s náma bydlí *(úsměv)*. Ani bych jí nikam jinam nepustil, stačí, že jezdí do Německa za prací, byl bych radši, kdyby si našla nějakou tady a nějakýho kluka, ale je to kvůli penězům. Kluk tolik povinností nemá, ten má spíš koníčky. Ale tak aspoň chci, aby mi s něčím pomoh a něco se naučil, tak ho беру občas s sebou do dílny. Jinak by dřepěl pořád jen u toho počítače.

Čeho jste se bál, když se měl narodit mladší syn?

(smích) Že to bude další práce pro ženu. Ale já asi konkrétně ničeho. Já se na dítě těšil. Kluka jsem chtěl, ale pohlaví jsme neznali, takže to bylo pro mě super překvapení *(úsměv)*.

Jak jste vnímal věkový rozdíl mezi dětmi?

(přemýšlí) No já ho vnímal tak, že jsem byl rád, že se dcera postarala o kluka, když byla žena pryč, a nemusel jsem to dělat sám, toho jsem se docela děsil. Takže pro mě to bylo dycky výhodný. Taky jsme se se ženou brali dost brzo, bylo nám 18, tak to bylo pěkný, za rok přišla dcera a pak za nějakých deset let nebo víc kluk. *(pauza)* Jo, za dvanáct let. No to už jsme měli každej práci, já i žena jsme vydělávali, už jsme měli barák hotovej, práci jistou, tak jsem si řekli, proč ne další dítě. Abych řek pravdu, chtěl jsem kluka, ale tak hlavně, aby to bylo zdravý. Protože holka byla hodná, nijak nezlobila, tak jsme si řekli, že i druhý dítě bude hodný a vyšlo to. Asi máme štěstí, nevím. Ale kluk taky nedělá rotyku, tak normálně. A jsem rád, že máme dvě děti, ono to stačí. Stejně o ně má člověk strach, i když jsou hodný. Dneska abyste se bál všeho a všech mi přijde. O holku mám strach asi větší, i když je dospělá, pořád nevíte, co se může stát. Když jsem třeba přijel domů a žena byla v práci, pryč, tak se dcera o kluka pěkně starala, hlídala ho, doma bylo všechno v cajku, tak jsem věděl, že nemusím mít žádnou starost *(úsměv)*. Chlapi si dělali prdel, že mám doma dvě manželky, a myslím, že mi asi záviděli, protože některým nefungovala ani ta jedna ženská *(smích)*. Ono se řekne, ježiš, mít dvě ženský doma, to je peklo, ale není. *(pauza)* Všechno bylo dycky hotový, uvařený, ani jsem neměl doma velkou práci, jen tak něco třeba opravit, ale jinak klid. Sice se holky někdy pohádaly, jako žena s dcerou, ale to je normální u ženských. S klukem jsem trávil čas o něco víc, už jsem taky nemusel tolik lítat a shánět práci jako předtím, a dcera ta už měla svý

kamarádky, tak ta se zabavila. Taky jí nebavily takový ty klučičí nebo chlapský koníčky.

A jaký je podle Vás vztah mezi dětmi? Jak se vztah vyvíjel?

Tak já si myslím, že naše děti mají hezkej vztah, že se mají rádi. Nehádají se, nikdy se ani vlastně nehádaly, co si pamatuju, dycky spolu nějak vyšly. Ale to ví asi spíš žena, já jsem byl taky často pryč. Ale myslím, že je dobrej.

Příloha 2.2 – Kresby sourozenců rodiny A

Prvorozené dítě

Druhozené dítě

Příloha 3 – Rodina B

Příloha 3.1 – Rozhovory s členy rodiny B

Prvorozené dítě

(přemýšlí) No, co bych Vám o ségře a sobě řekla, určitě Vám už něco řekla sama. Je fakt, že ji mám ráda, ale nemůžu říct, že bysme si nějak zvlášť rozuměly, to prostě tak není. To víte, je mezi náma docela velký rozdíl, navíc jsme obě ženský, takže jsme se taky často hádaly. Ani nevím, jaký by to bylo, kdyby byla ona nebo já kluk. Dneska už je to klidnější, ale moc se nestýkáme, není k tomu důvod. *(pauza)* Jsem ale ráda, že se ségra stará třeba o moje děti, má s nima hezký vztah, mají jí rádi, takže to je dobrý *(úsměv)*. Všechno nebylo vždycky růžový, ale jsem ráda, že ségru mám, to zase jo. Jen to prostě není nějaký jó dobrý vztah.

A jak Vám tedy bylo, když se měla narodit mladší sestra?

No jak mi bylo *(přemýšlí)*. Jestli jsem se na ni nějak těšila, to nemůžu říct, spíš asi ne, protože jsem byla zvyklá hrát si doma sama nebo s kamarády, nepotřebovala jsem ani další dítě na hraní. *(pauza)* Já nevím, jako já jsem o tom asi ani moc nepřemýšlela. Byla jsem tak nějak dlouhý roky zvyklá na to být sama, jediný dítě v rodině. Že bych se nějak starala o to, kdy se dítě narodí, to ne. Prostě tu najednou byla. *(pauza)* Ale zase byla moc hezká, bylo to pěkný miminko, takže jsem měla radost, že se narodila, to jo.

Jakým způsobem jste pečovala o mladší sestru?

Tak mě bavilo se o ní starat, *(pauza)* teda částečně, občas, ale zase ne moc, protože jsem měla své kámošky, a teď mamka třeba chtěla, abych ségru hlídala, chodila s ní pak do školky a do školy, a to se mi moc nelíbilo. Byla jsem trochu omezená. Nemohla jsem si hrát s kámoškama, jít s dětma ven, vždycky to prostě nešlo, jako občas jo, mamka se taky hodně starala, byla hodná, i taťka, ale někdy jsem se musela starat já, zrovna když jsem chtěla dělat něco jinýho. A s malým miminem se moc hrát nedalo. A nejvíc mě to štválo v pubertě *(důrazně)*, chtěla jsem chodit s holkama ven, na diskotéky, nebo jen tak za klukama, a mamka třeba řekla, abych jí pomohla se ségrou. No tak to mě fakt štválo, že se zase musím starat já *(vyčítavě)*. I když se mi líbilo, když ségra poslouchala, jenže jak byla starší, tak už se hádala a nechtěla vždycky poslouchat. To jsem si pak třeba říkala, parchante, co si myslíš? *(s rozčilením)* Ale nechci být jako škaredá. *(pauza)* Myslim, že mamka byla fakt ráda, že jsme se o ségru starala, to chápu no, ale taky jsem chtěla mít svůj klid. Ale tak pořád to nebylo, jenže někdy to přišlo ve chvíli, kdy jsme chtěla ven jen tak a musela jsem místo toho jít se ségrou třeba ven nebo počkat na mamku.

Jak Vám bylo, když byla mladší sestra v centru zájmu rodičů?

Tak byla malá, mimino, tak to byla skoro pořád. Někdy to bylo dobrý, že mi dali pokoj *(smích)*. Mamka byla určitě ráda, že jsem jí pomohla, i táta, tak ona mi ségra dneska taky pohlídá děti, takže

to je dobrý zase pro mě a jsem za to ráda (*úsměv*), jo, ale to víte, jako mladej člověk nejste moc nadšenej, že máte mimino, o který se musíte starat, který navíc není ani Vaše. Ale rodiče vždycky řekli, ať jim pomůžu, že jsem už velká, tak co. To mě třeba štválo, že já jsem musela pomáhat, a co že jsem velká, ale tak byli na mě hodný, tak jsem pomohla no. (*pauza*) I když někdy na mě byli přísnější a na ségru tolik ne, asi že byla mladší, ale tak mrzelo mě to, že jí všechno prošlo. Ale zase nemůžu říct, že by na mě rodiče kašlali, to fakt ne, taťka i mamka se o nás hezky starali oba.

A jaké aktivity podnikáte společně? Jak to bylo dříve a jak je to dnes?

No tak jak už jsme řekla, tak jsme si spolu hrály teda když byla ségra malá, ale protože mě to dlouho nebavilo, tak jsem měla svoje kámošky a ona pak taky svoje. Jako malý jsme si hrály, to jo, třeba na písku, v lese za domem, kreslily jsme si, ale pak už moc ne. O prázdninách jsme s rodičema jezdili na různé výlety. Ale dneska se tak často nevidáme, spíš jen o Vánocích, na narozeninách a tak.

Jaké chování sestry se Vám líbí, co Vám na něm vadí?

No tak ségra je třeba taková bezprostřední, což já ne, ona je pro každou srandu, umí udělat zábavu a hned zvednout náladu. Ale taky mi to vadí, když řekne, co si myslí hned, a je jí jedno, jak to dopadne. Prostě všechno řekne rovnou.

A ještě poslední otázka – co si myslíte, že by se změnilo, kdybyste byla v těle sourozence?

Tak to si netroufám odhadnout.

Druhorozené dítě

Tak se mě radši ptejte, mě teď hnedka nic nenapadá.

Jaké máte se sestrou v současnosti vztahy? Jaké byly dříve?

(*přemýšlí*) No můj vztah se sestrou je takovej, jak bych to řekla, (*pauza*) já nevím, asi není moc sesterskej, jo, jako u normálních lidí. Kámošky, co třeba mají ségru, tak některý maj úplně supr vztah, fakt si rozumí, pomáhají si, nevím, chodí nakupovat, ale to já se ségrou takhle nemám. Ani dneska. Rozuměly jsme si jako děti, to docela jo, dneska se jasně že bavíme, ale nijak zvlášť se nevidáme. Já mám svůj život, ona taky a proč bysme se měly nějak nutit. Ale její děti mám ráda, jako ségru taky, ale prostě není to ono. Všecko bych jí neřekla, třeba tak.

Jakým způsobem o Vás starší sestra pečovala?

Myslím si, že nebyla zvlášť nadšená, že se o mě musela starat, protože si myslím, že jsem jí musela otravovat (*úsměv*). Spíš jí to podle mě vadilo, nějak iritovalo. Asi jako většině starších dětí, když se musí starat o nějakýho prcka. Ale zase jsem jí tuhle řekla, že má dobrej základ kvůli tomu, že se o mě starala, že umí vychovat děti.

Jak jste vnímala starší sestru?

No jako pak už mi i vadilo, že musím ségru poslouchat, když na mě třeba křičela, co musím udělat,

tak to jsme se dost hádaly. Pak už mi to vadilo, jak jsem byla starší a štvála mě. Ale jako menší jsem jí poslouchala myslím dost, protože jsem jí věřila, všude mě vodila, ukazovala mi místa taky u nás kolem baráku, starala se o mě, takže to nemůžu říct, že ne. A taky jsem jí kdeco řekla, ale ona to někdy vykecala mamce, tak to pak mě fakt nasrala (*důrazně*). A pak už jsem jí třeba tolik nevěřila.

Jaké aktivity podnikáte společně, jak trávíte společný čas?

Ále (*pauza*) ani dneska spolu moc čas netrávíme, jako děti jsme si nijak nehrály, ségru to asi nebavilo, radši si hrála s holkama. Víím, že dycky utekla ven, když mohla, já je nedohonila. A do party mě nebraly. Pak už jsem si našla svoje kamarády, tak mi to bylo jedno. Asi si se mnou hrála jako s miminem, to je možný, ale to už si moc nepamatuju. (*pauza*) Prostě mi to vadilo, že všechno vykecá a směje se tomu, tak jsem si řekla, a trhni si. Ale jako malá jsem to dělala, protože mi byla blíž. Jenže jako byla taková a je i dneska podle mě pomlouvačná, falešná, rozkazovačná, to nesnáším. Ale zase se hezky o svý děti stará, pomůže, když je třeba, dobře peče, je dobrá máma a pracovitá.

Jak Vám bylo, když byla starší sestra v centru zájmu rodičů?

Ha, tak to nevím, to si nedokážu vybavit. Ale s taťkou a mamkou jsem si byla asi blíž, nevím, protože mi toho víc prošlo než ségre, ale s tátou máme pořád pěkněj vztah, jezdím za nim, když je teď sám. Ségra třeba tolik ne, což je od ní blbý, taky by mohla zajet častěj, ale to už se nedá nic dělat.

Jak byste si představovala svou vlastní rodinu?

Ježíš (*smích*), rodinu s přítelem zatím neplánuju, ale tak jedno nebo dvě děti maximálně bych brala, to jo, i když velkou rodinu zase nechci. Dneska se to moc nevyplatí a není to možný mít tolik dětí, kolik chcete. A myslím, že jedno nebo dvě stačí. Možná spíš jedno. Ségra má dvě, taky už další nechce, ale tak baví mě to se o ně starat, takže i když teď nemám na děti myšlenky, tak jednou je možná mít budu. Ale říkám si, že třeba až kolem 35 nebo 40 let. Nevím.

A ještě poslední otázka – co si myslíte, že by se změnilo, kdybyste byla v těle sourozence?

Tak to netuším.

Otec

(*přemýšlí*) Tak já si myslím, že moje holky jsou takový hádavý, no, ale tak to je asi normální, jsou to ženský. Já ani nevím, jak to mezi sebou mají, ale když se bavím s mladší, tak to asi moc růžový nebude. Řek bych, že mají takovej neutrální vztah, nic moc, moc se neschází, jen při nějakých rodinných akcích jakou jsou Vánoce, narozeniny a tak. (*pauza*) A to si přitom jako malý vyhrály, myslím, že spolu měly pěkněj vztah, ale dneska už bohužel ne no, jak člověk stárne, tak ten udělá něco tomuhle a pak to už není ono. (*pauza*) No ale tak jako ta mladší za mnou jezdí jako jediná, tak jsem rád, víc si s ní asi rozumím, když je tu častěj, druhá dcera tolik ne. Tak má svoje děti, tak má

dost práce kolem nich, aspoň ty děti vidim, taky se o ně ještě starám, když tu u mě jsou. Jinak jsem tu sám, jak vidíte, přijede za mnou moje mladší holka, občas vnoučata od dcery, to taky, to jsem rád, tak si tu hrajou, ale jinak tu žiju sám. Manželku už bohužel nemám, ta by Vám řekla víc, jak to s holkama bylo. Já nevim, kolik Vám toho můžu říct, jestli se Vám to nějak jako hodí.

Určitě je stejně důležitý i Váš pohled. A když máte dvě dcery, jaké jste měl nároky na obě děti, lišily se nějak?

No to jo, to určitě. A jo, staraly se o všechno, pomáhaly nám, ta starší se o mladší starala, jo, ale žena to taky zastala, ale tak taky potřebovala pomoc, rodiče jsme už neměli, tak nebyl nikdo, kdo by pomohl, *(přemýšlí)* já to s dětma nijak zvlášť neuměl, tak se starší někdy musela postarat, no, asi jí to moc nebavilo, to je jasný, ale tak někdy se nedá nic dělat. Ale je mi jasný, že jí to asi muselo vadit, protože sám jsem měl starší sestru, a ta mi jednou řekla, že jsem jí lez na nervy, jak se o mě musela starat. Tak si to dovedu představit. Taky jsme byli s manželkou na starší asi přísnější, víc jsme jí hubovali, to je asi fakt, že to tak bylo, když si to uvědomuju. Přeci jen si asi víc užila, když se musela starat o ségru, že jo. Ono to asi nebaví žádný dítě.

A jak jste vnímal věkový rozdíl mezi dcerami?

No já jsem dítě chtěl, tak jsme se s manželkou vzali, pak se nám narodila první dcera, já ani po klukovi extra netoužil, prostě jsem si řek, co se narodí, to se narodí, hlavně aby to bylo zdravý a snad i hodný dítě. *(přemýšlí)* A jo, byla hodná, je dodnes, jen má už svůj život no. A pak po nějakých 10 letech se nám narodila druhá, to chtěla manželka, že chce ještě jedno dítě, no tak já nebyl proti, ale spíš to byl její nápad. No ale to víte, tak byla to další starost jo, sice je to pěkný mít dítě, ale když je to zase znovu malý, tak jsou to nový starosti. Ta starší už byla samostatná, už velká a do toho další.

A čeho jste se bál, když se mělo narodit mladší dítě?

Ničeho jsem se nijak nebál, co bude nebo nebude, jak si holky sednou. Ale jsem rád, že mám dvě holky, mám je moc rád. A oni mě snad teda taky. Ono je někdy lepší mít dvě holky než kluky, ti dělaj bordel a nikdy nevíte, co vyvedou, u holek je to takový klidnější.

Příloha 3.2 – Kresby sourozenců rodiny B

Prvorozené dítě

Druhozené dítě